

2015

$\beta\ddot{y} \ddot{Y}^1 \tilde{A} \text{Å} \frac{1}{4} \text{Æ} \text{É} \frac{1}{2} - \mu \hat{A} - \text{Å} \acute{A} - \text{Ç} \cdot \hat{A} - \rangle \zeta \frac{1}{2} \prime$
 $\beta\ddot{y}^3 \mu^3 \zeta \frac{1}{2} \grave{A} \ddot{A} \pm \grave{A} \acute{A}^1 \frac{1}{2} \text{ }^0 \pm^1 \frac{1}{4} \mu \ddot{A} \neg \ddot{A}^1 \hat{A}$
 $\beta\ddot{y} \text{£} \text{Å} \frac{1}{4} \text{Æ} \text{É} \frac{1}{2} - \mu \hat{A} \text{ }^0 \pm^1 \zeta^1 \tilde{A} \text{Å} \frac{1}{2} - \grave{A} \mu^1 \mu \acute{A}$
 $\beta\ddot{y}^0 \text{Å} \grave{A} \acute{A}^1 \pm^0 \grave{A} \mu \gg \gg \cdot \frac{1}{2}^1 \tilde{A} \frac{1}{4} \grave{A}$

Filippou, Andri

$\beta\ddot{y} \acute{A} \text{ }^3 \acute{A} \pm \frac{1}{4} \frac{1}{4} \pm \tilde{A} \ddot{A} \zeta \frac{1}{2} \cdot \gg \gg \cdot \frac{1}{2} \text{ }^1 \text{ }^0 \grave{A} \zeta \gg \text{ }^1 \ddot{A}^1 \ddot{A} \frac{1}{4} \grave{A}, \text{£Ç} \zeta \gg \text{®} \cdot \acute{A}^1 \tilde{A} \ddot{A} \cdot \frac{1}{4} \hat{1} \frac{1}{2} \text{ }^3 \mu^- \pm \hat{A}, \pm \frac{1}{2} \mu \acute{A}^1 \acute{A}$

<http://hdl.handle.net/11728/6893>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΟΙ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ - ΛΟΝΔΙΝΟΥ
Τα γεγονότα πριν και μετά τις Συμφωνίες και
οι συνέπειες για τον κυπριακό ελληνισμό.

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΑΝΤΡΗ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Σεπτέμβρης 2015

ΟΙ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ - ΛΟΝΔΙΝΟΥ

Τα γεγονότα πριν και μετά τις Συμφωνίες και
οι συνέπειες για τον κυπριακό ελληνισμό.

της

ΑΝΤΡΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Πάφος, Κύπρος

2015

Υποβληθείσα

σε μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων
για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Τίτλου
Master of Arts στον Ελληνικό Πολιτισμό

© Άντρη Φιλίππου

ΟΙ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ - ΛΟΝΔΙΝΟΥ
Τα γεγονότα πριν και μετά τις Συμφωνίες και
οι συνέπειες για τον κυπριακό ελληνισμό.

Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπων Καθηγητής
Δρ Ανδρέας Αγαθοκλέους

Εξεταστική Επιτροπή
Δρ Ανδρέας Αγαθοκλέους
Καθ. Δημήτρης Παπαδής
Δρ Διοτίμα Παπαδή

Σχολή Νομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου

Σύνθεση Εξεταστικής Επιτροπής

Δρ Ανδρέας Αγαθοκλέους

Καθ. Δημήτρης Παπαδής

Δρ Διοτίμα Παπαδή

Τίτλος

ΟΙ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ - ΛΟΝΔΙΝΟΥ
Τα γεγονότα πριν και μετά τις Συμφωνίες και
οι συνέπειες για τον κυπριακό ελληνισμό.

Περίληψη

Η εργασία πραγματεύεται τα ιστορικά γεγονότα που μεσολάβησαν στη δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας, λίγο πριν τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και καταλήγει στα γεγονότα του 1964.

Συγκεκριμένα μελετούμε την επιβολή των Συμφωνιών στον αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τους Ελληνοκύπριους από τις εγγυήτριες δυνάμεις, την προσπάθεια άσκησης αδέσμευτης πολιτικής εκ μέρους της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας και την προσπάθεια πλήρους διεθνοποίησης του κυπριακού προβλήματος. Παράλληλα, εξετάζονται τα γεγονότα που προηγήθηκαν και ακολούθησαν της εισήγησης του αρχιεπισκόπου Μακαρίου για αναθεώρηση του συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1963.

Η εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων στην ευαίσθητη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου λόγω και της στρατηγικής σημασίας του νησιού, καθιστούσε ιδιαίτερα δύσκολη την όποια προσπάθεια απαγκίστρωσης από τις διάφορες χώρες που είχαν συμφέροντα στην Κύπρο. Δύσκολη ήταν ακόμα η ανάπτυξη αδέσμευτης εξωτερικής πολιτικής και η δημιουργία τέτοιων συνθηκών που να οδηγούν σε πραγματική ανεξαρτησία του κυπριακού κράτους.

Η μελέτη μου αποσκοπούσε στην παρουσίαση των συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου, στην ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων του κυπριακού συντάγματος, στη στάση που τήρησαν τα διάφορα κράτη και πρόσωπα, και στο αποτέλεσμα των προσπαθειών για υλοποίηση των στόχων της κάθε πλευράς.

Όσον αφορά τα αίτια της αποτυχίας της πρώτης Κυπριακής Δημοκρατίας, αυτά εντοπίζονται στην ύπαρξη ενός πολύπλοκου Συντάγματος, στην απουσία καλής θέλησης μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, στην εθνοτική αντιπαράθεση των δύο κοινοτήτων με αποκορύφωμα τις αντίστοιχες παραστρατιωτικές ομάδες και στους εκατέρωθεν ανεκπλήρωτους εθνικούς πόθους.

Η εργασία κλείνει με την παρουσίαση των συμπερασμάτων μου για τα γεγονότα του 1964.

Abstract

The project examines the historical events that have taken place to establish the Republic of Cyprus, just before the London and Zurich Agreements and ends up in the events of 1964.

Specifically, we study the enforcement of the Agreements on Archbishop Makarios and the Greek Cypriots from the guarantors, the non-alignment policy effort on the part of the newly established Republic of Cyprus and the attempt of complete internationalization of the Cyprus problem. Moreover, a review of events that preceded and followed the proposal of Archbishop Makarios to revise the Constitution of the Republic in 1963, is also examined.

The involvement of the Great Powers in the sensitive region of the Eastern Mediterranean, due to the island's strategic importance, made it extremely difficult for the island to attempt disengagement from the various countries that had interests in Cyprus. It was also difficult to develop non-aligned foreign policy and create such conditions that lead to real independence of the state of Cyprus.

My study was aimed at the presentation of the Zurich - London agreements, the elevation of the particularities of the Cyprus Constitution, the attitude of the various states and individuals, and the result of efforts to achieve the objectives of each side.

Regarding the causes of the failure of the First Republic, these are the existence of a complex Constitution, the lack of good will between Greek Cypriots and Turkish Cypriots, the ethnic confrontation of the two communities and the respective militias and national sides unfulfilled desires.

The work ends with the presentation of my conclusions on the events of 1964.

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	2
Abstract	3
Πίνακας Περιεχομένων	4
1. Πρόλογος	5
2. Πίνακας Βραχυγραφιών / συντομογραφιών	6
3. Εισαγωγή	7
Μέρος Α' Η πορεία προς την ανεξαρτησία	8
1. Εισαγωγικά	8
1.1. Το εσωτερικό κλίμα	10
1.2. Το περιεχόμενο του Σχεδίου Μακμίλαν	12
2. Οι Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου	14
2. 1. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας	14
2. 2. Οι όροι των Συμφωνιών	15
2.2.1. Η Διάκριση των εξουσιών του Συντάγματος	16
2.3. Βασικές αδυναμίες	17
2. 4. Αντιδράσεις ελληνοκυπριακών κομμάτων και προσωπικοτήτων	19
2.4.1. Θέση Τουρκοκυπρίων	22
2.4.2. Θέσεις ελληνικής κυβέρνησης και αντιπολίτευσης	23
2.4.3. Θέσεις τουρκικής κυβέρνησης και αντιπολίτευσης	25
2.4.4. Θέσεις ΗΠΑ και ΕΣΣΔ	26
3. Συμπεράσματα	27
Μέρος Β' Η Κύπρος ανεξάρτητο κράτος	29
1. Οι εξελίξεις μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου	29
1.1. Η Ανεξαρτησία	30
1.2. Η δυσλειτουργία της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας	31
2. Οι θέσεις των εμπλεκομένων για συνταγματικές αναθεωρήσεις	33
2.1. Ο ρόλος της Μ. Βρετανίας για την αναθεώρηση του Συντάγματος	36
2.1.1. Η αναθεώρηση του Συντάγματος	37
3. Οι διακοινοτικές ταραχές του 1963	39
4. Συμπεράσματα	43
5. Το Σχέδιο Άτσεσον	45
6. Συμπεράσματα	51
Βιβλιογραφία	55

1. Πρόλογος

Το κυπριακό πρόβλημα σημάδεψε κυριολεκτικά τη ζωή μου. Μεγάλωσα με αυτό, και αν και δεν έζησα τα γεγονότα οι τραγικές εικόνες του σημάδεψαν την παιδική μου ηλικία. Μέσα από τους δέκτες της τηλεόρασης παρακολουθούσα σχεδόν καθημερινά μάνες να κλαίνε και να αναζητούν τα παιδιά τους. Βίωνα το κυπριακό πρόβλημα, την πολυπλοκότητα και τις δυσκολίες του. Σήμερα, σαράντα χρόνια μετά, το πρόβλημα δε λύθηκε και η κατοχή συνεχίζεται. Ατέλειωτες οι συνομιλίες, πολλά τα αδιέξοδα. Όλα αυτά με επηρέασαν πολύ και γι' αυτό το λόγο αποφάσισα να ασχοληθώ με αυτό το θέμα στην μεταπτυχιακή μου εργασία. Συγκεκριμένα ασχολήθηκα με το παρασκήνιο των Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου και την κατάληξη τους, με τις διακοινοτικές ταραχές και με τις διπλωματικές εξελίξεις που ακολούθησαν.

Ως εργαζόμενη μητέρα αντιμετώπισα αρκετές δυσκολίες για να ολοκληρώσω την εργασία αυτή. Η κύρια δυσκολία μου ήταν ο χρόνος που μπορούσα να διαθέσω για την μελέτη, το πρόβλημα της εξεύρεσης της αναγκαίας βιβλιογραφίας και η δυσκολία στη συγκέντρωση του υλικού: ήταν ένα δύσκολο εγχείρημα διότι δεν υπάρχουν στην πόλη μου βιβλιοθήκες.

Παρ' όλα αυτά, τα προβλήματα ξεπεράστηκαν και θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Ανδρέα Αγαθοκλέους που με βοήθησε να ξεπεράσω τις δυσκολίες και κυρίως για την επιστημονική του καθοδήγηση. Με τις υποδείξεις και τη βοήθεια του παρουσιάζεται η παρούσα εργασία.

Σε προσωπικό επίπεδο, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά το σύζυγό μου για την πολύτιμη συμπαράσταση και ενθάρρυνσή του, σε όλα τα στάδια της εκπόνησης της εργασίας μου. Τέλος ευχαριστώ τα παιδιά μου, τα οποία με την κατανόηση και την αγάπη τους με διευκόλυναν, ώστε να ολοκληρώσω την παρούσα μελέτη.

2. Πίνακας Βραχυγραφιών / συντομογραφιών

CENTO	Central Treaty Organization
NATO	North Atlantic Organization
TMT	Türk Mukavemet Teşkilatı (Τουρκική Αντιστασιακή Οργάνωση)
UNFICYP	United Nations Force in Cyprus
ΑΚΕΛ	Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού
ΕΔΜΑ	Εθνικό Δημοκρατικό Μέτωπο Αναδημιουργίας
ΕΔΥ	Επιτροπή Δημόσιας Υπηρεσίας
ΕΛΔΥΚ	Ελληνική Δύναμη Κύπρου
ΕΟΚΑ	Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΠΕΟ	Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία
ΤΟΥΡΔΥΚ	Τουρκική Δύναμη Κύπρου

3. Εισαγωγή

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αναπτερώθηκαν οι ελπίδες των υπόδουλων λαών για ελευθερία. Η Αποικιοκρατία έφτανε στο τέλος της. Η άρνηση των Βρετανών να ικανοποιήσουν ένα δίκαιο αίτημα των Ελλήνων της Κύπρου, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οδήγησε αργά αλλά σταθερά τους ελληνοκύπριους στη δημιουργία μυστικής οργάνωσης για να πολεμήσει τους Βρετανούς. Ο αγώνας της ΕΟΚΑ, ο οποίος βρισκόταν σε εξέλιξη από την 1^η Απριλίου 1955, αποσκοπούσε στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Η άρνηση των Βρετανών είχε να κάνει με την ικανοποίηση των δικών τους συμφερόντων και της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO στη Μέση Ανατολή. Η άνοδος του Νάσσερ και του Παναραβισμού στη δεκαετία του 1950 αποτελούσε κίνδυνο για τα βρετανικά συμφέροντα στην περιοχή. Προς εξυπηρέτηση αυτών των στοχεύσεων καταφέρνουν να εμπλέξουν στο κυπριακό ζήτημα και την Τουρκία, εφαρμόζοντας την πολιτική του «διαίρει και βασίλευε».

Η εργασία πραγματεύεται ακόμη τη συνύπαρξη σε κοινό κράτος των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων, τα γεγονότα που ακολούθησαν της κατάθεσης των «13 σημείων» από τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, καθώς επίσης και τις αντιδράσεις των ενδιαφερόμενων μερών.

Η περίοδος αυτή εξετάζεται από μερικούς από τους πρωταγωνιστές της περιόδου, κυρίως όμως από γεγοντολογικής σκοπιάς. Ερευνητές επίσης ασχολούνται με τις εξωτερικές επιδράσεις του Κυπριακού Ζητήματος ανάμεσα στις υπερδυνάμεις της εποχής. Η σύγχρονη έρευνα αρχίζει να εμβαθύνει σε τομείς πολύ συγκεκριμένους.

Σχετικά με το ρόλο των ξένων δυνάμεων στα γεγονότα και με τη στάση των εμπλεκόμενων, ελάχιστες μελέτες έχουν γίνει και αυτές μάλιστα αποσπασματικές. Αυτό το κενό είναι που προσδοκά η μελέτη μου να καλύψει.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, βασιζόταν στη συγκέντρωση και στη μελέτη συγγραμμάτων και περιοδικών που εξετάζουν τη συγκεκριμένη περίοδο. Τα εν λόγω συγγράμματα ήταν κυρίως ελληνόγλωσσα.

Μέρος Α' Η πορεία προς την ανεξαρτησία

1. Εισαγωγικά

Η περίοδος από την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ ως τις αρχές του 1958 ήταν περίοδος έντονων διπλωματικών δραστηριοτήτων, πέραν των στρατιωτικών που λάμβαναν χώρα στην Κύπρο.

Η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου το 1955 άνοιξε και επίσημα το δρόμο στην Τουρκία για διεκδικήσεις στην Κύπρο. Παρά την αποτυχία της, η Τριμερής Διάσκεψη θεωρείται κομβικό σημείο στην εξέλιξη του Κυπριακού Ζητήματος. Η Διάσκεψη για πρώτη φορά έθετε το Κυπριακό έξω από τα στενά πλαίσια της ελληνοβρετανικής φιλίας. Η παρουσία της Τουρκίας στην Τριμερή Διάσκεψη σηματοδότησε την επιστροφή της στο θέμα της Κύπρου μετά το 1923, όταν παραιτήθηκε επί των δικαιωμάτων της στο νησί, σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης της Λωζάννης.

Η παρουσία της Τουρκίας στα ζητήματα του Κυπριακού αποδείχτηκε ότι οδηγούσε σε πιο αρνητικές εξελίξεις στο συγκεκριμένο ζήτημα. Η κυπριακή πλευρά αντέδρασε έντονα και *ο Μακάριος αποδείχτηκε διορατικότερος των πολιτικών της ελεύθερης Ελλάδας*¹. Τελικά, η Διάσκεψη οδηγήθηκε σε ναυάγιο, αφού το βρετανικό σχέδιο απορρίφθηκε τόσο από την τουρκική πλευρά όσο και από την ελληνική. Η Τριμερής Διάσκεψη υπήρξε διπλωματική ήττα πρώτου μεγέθους για την ελληνική πλευρά, αφού *όχι μόνο δεν κέρδισε τίποτε, αλλά προδιέγραψε την οδονηρή για τους Έλληνες λύση του Κυπριακού*².

Στη συνέχεια η βρετανική πλευρά, αφού κατάφερε να αποτρέψει την εγγραφή και συζήτηση του Κυπριακού στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, απέστειλε νέο κυβερνήτη στην Κύπρο. Ο νέος κυβερνήτης, Χάρντινγκ, αμέσως μετά την άφιξή του στο νησί, ανέλαβε πρωτοβουλία να συναντήσει τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Ακολούθησαν αρκετές επαφές ανάμεσα στον Μακάριο και τον Χάρντινγκ και τους εκπροσώπους τους, όπως και ανάμεσα στη Βρετανία και την Ελλάδα. Ήταν η τελευταία φορά που οι Βρετανοί διαπραγματεύονταν απ' ευθείας με τον Μακάριο. Το σχέδιο Χάρντινγκ, της 21^{ης} Νοεμβρίου 1955, προέβλεπε ένα ευρύ βαθμό δημοκρατικής Αυτοκυβέρνησης. Τα θέματα όμως εξωτερικών, άμυνας και ασφάλειας θα ανήκαν εξ' ολοκλήρου στον Κυβερνήτη. Τα υπόλοιπα θα ανήκαν σε Κύπριους Υπουργούς (θα συμμετείχαν και Τουρκοκύπριοι υπουργοί).

Κι ενώ ο Μακάριος ζητούσε κάποιες διευκρινίσεις, την παραμονή της τελικής συνάντησης Μακαρίου - Χάρντινγκ πραγματοποιήθηκαν δεκαεπτά εκρήξεις βομβών με

¹ Γεωργής 1999, σ. 142.

² ό. π., σ. 144.

εντολή του Γρίβα. Ο άγγλος κυβερνήτης έξαλλος από τη συγκεκριμένη ενέργεια της ΕΟΚΑ διέκοψε τις συνομιλίες και αναχώρησε από την Κύπρο. Λίγες μέρες αργότερα οι Άγγλοι συνέλαβαν τον Μακάριο και τον οδήγησαν στην εξορία. Τον εξόρισαν στο νησί Μαχέ των Σεϋχελλών μαζί με συνεργάτες του.

Ακολούθησαν οι συνταγματικές προτάσεις Ράντκλιφ το Δεκέμβριο του 1956, ενώ ο ίδιος ο υπουργός Αποικιών Λένοξ Μπόιντ κοινοποίησε αυτοπροσώπως στην ελληνική κυβέρνηση τις προτάσεις στις 12 Δεκεμβρίου. Ο Μακάριος αρνήθηκε οποιαδήποτε συζήτηση εφ' όσον παρέμενε στην εξορία. Η Εθναρχία σε ανακοίνωσή της διακήρυττε ότι *μόνο ο Μακάριος θα μπορούσε να χειρισθεί το σοβαρό τούτο ζήτημα*³. Η ελληνική κυβέρνηση απέρριψε το σύνταγμα, επειδή ούτε φιλελεύθερο, ούτε δημοκρατικό ήταν και κυρίως, επειδή δεν οδηγούσε σε πραγματική εφαρμογή του δικαιώματος της Αυτοδιάθεσης. Το ελληνικό υπουργείο εξωτερικών δημοσιοποιούσε την απόρριψη του σχεδίου από την ελληνική κυβέρνηση και τόνιζε πως *θεωρεί ότι το περιεχόμενο των βρετανικών προτάσεων και ο τρόπος με τον οποίον γνωστοποιήθηκαν αυτές, αποδεικνύουν ότι η βρετανική κυβέρνηση δεν απέβλεπε μέσω αυτών σοβαρά στην επίλυση του κυπριακού ζητήματος, αλλά στη δημιουργία εντυπώσεων εν όψει της συζήτησεως της ελληνικής προσφυγής ενώπιον των Ηνωμένων Εθνών*⁴. Επιπλέον ο Άγγελος Βλάχος σε έκθεση του προς το ελληνικό υπουργείο εξωτερικών, στις 21 Δεκεμβρίου 1956, σημείωνε πως: «Φοβούμαι ότι ο κ. Λένοξ Μπόιντ εφύτευσε χθες, εν πλήρει Βουλή των Κοινοτήτων, τον σπόρον μίας ενδεχόμενης ελληνοτουρκικής συρράξεως, ήτις εκκινούσα εκ Κύπρου θα επεξετείνεται αυτομάτως και εις τας ακτάς του Αιγαίου»⁵.

Ακολούθησε το σχέδιο Μακμίλαν στις 19 Ιουνίου 1958. Ο Άγγλος Πρωθυπουργός Μακμίλαν κατέθεσε στο αγγλικό κοινοβούλιο το δικό του σχέδιο, το οποίο έμεινε γνωστό στην ιστορία ως «Σχέδιο Μακμίλαν». Οι Βρετανοί είχαν προ πολλού ξεκινήσει την προπαρασκευή του σχεδίου τους, με στόχο την επιβολή των βρετανικών θέσεων επί του κυπριακού ζητήματος. Το κόμμα των Εργατικών της Βρετανίας, όπως και οι ΗΠΑ, ήταν θετικοί έναντι του σχεδίου. Πριν ακόμα κατατεθεί το σχέδιο Μακμίλαν, στην Κύπρο από τις αρχές Ιουνίου του 1958 άρχισαν διακοινοτικές συγκρούσεις, οι οποίες οδήγησαν σε ένα μεγάλο ρήγμα ανάμεσα στις δύο κοινότητες του νησιού. Η Τουρκία εκμεταλλευόμενη αυτή την κατάσταση ζήτησε τη Διχοτόμηση του νησιού, ως τη μόνη εφικτή λύση. Τότε έγινε ακόμα πιο «κατάλληλο» το σχέδιο Μακμίλαν.

---

³ Χριστοδούλου 1995, σ. 39.

⁴ Χριστοδούλου 1995, σ. 39.

⁵ Βλάχος 1980, σ. 173.

Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος τότε πήρε την πρωτοβουλία και τοποθετήθηκε δημόσια υπέρ λύσης Ανεξαρτησίας μέσω συνέντευξης που έδωσε στη Βρετανίδα βουλευτή του Εργατικού Κόμματος, Μπάρμπαρα Κασλ. Η εκβιαστική επιβολή του διχοτομικού Σχεδίου Μακμίλαν έπρεπε να αποτραπεί πάση θυσία από την ελληνική πλευρά.

Έτσι η ελληνική κυβέρνηση αποφασίζει να εγγράψει για ακόμα μια φορά το κυπριακό ζήτημα στον ΟΗΕ. Κατέθεσε στον ΟΗΕ την πέμπτη προσφυγή για το θέμα της Κύπρου το 1958 με αίτημα τη λύση Ανεξαρτησίας. Η συζήτηση του σχεδίου ψηφίσματος άρχισε στις 25 Νοεμβρίου στην πολιτική Επιτροπή του ΟΗΕ. Μετά από πολλές διεργασίες ο αντιπρόσωπος του Μεξικού κατέθεσε σχέδιο ψηφίσματος, το οποίο υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση. Το ψήφισμα καλούσε τα μέρη να καταβάλουν συνεχείς προσπάθειες για να επιτευχθεί *μια ειρηνική, δημοκρατική και δίκαιη λύση σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών*⁶.

1.1. Το εσωτερικό κλίμα

Από τις αρχές του 1958 άρχισαν οι συγκρούσεις ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους. Ιδιαίτερα, η άνοιξη και το καλοκαίρι του 1958 ήταν μια περίοδος πλούσια σε εσωτερικές εξελίξεις. Η TMT δολοφονεί Τουρκοκύπριους κατηγορώντας τους ως πράκτορες των Ελληνοκυπρίων. Την ίδια ώρα μασκοφόροι της ΕΟΚΑ δολοφονούν Ελληνοκύπριους με παρόμοιες κατηγορίες. Η κατάσταση ήταν πολύ τεταμένη.

Οι Βρετανοί παρεμβαίνουν ως ουδέτεροι ειρηνοποιοί να σταματήσουν τις ταραχές ανάμεσα στους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους, που δημιουργούσαν την ατμόσφαιρα και τις προϋποθέσεις για την προώθηση της διχοτομικής πολιτικής με το επιχείρημα ότι είναι αδύνατη η συμβίωση των δυο κοινοτήτων. Η στιγμή της εφαρμογής του σχεδίου χρειαζόταν την επικράτηση κάποιας ηρεμίας και την παρουσία ειρηνικών συνθηκών. Η ευθύνη βάραινε τη Μ. Βρετανία η οποία επιχείρησε τον Απρίλιο του 1958, το απρόσμενο. *Διαβίβαζε, μέσω του Γλαύκου Κληρίδη, επιστολή στο Γρίβα για συνάντηση μαζί του με σκοπό να συζητήσουν και να συμφωνήσουν τον τερματισμό της εκστρατείας των δολιοφθορών και της βίας*⁷. Μια τέτοια συνάντηση θεωρήθηκε αδύνατο να πραγματοποιηθεί. Η ΕΟΚΑ σταμάτησε τις δολιοφθορές και τις εκρήξεις, οι Τουρκοκύπριοι, όμως, δεν σταμάτησαν. Η τεταμένη ατμόσφαιρα συντηρείτο και καλλιεργείτο για να φθάσει η Κύπρος στα γεγονότα της 7^{ης} Ιουνίου, όταν διερχόμενο

---

⁶ Ιεροδιακόνου 1976, σ. 307.

⁷ Χριστοδούλου 1995, σ. 62.

αυτοκίνητο έριξε βόμβα εναντίον του τουρκικού Γραφείου Τύπου, που αποτελούσε τμήμα του τουρκικού προξενείου. Από εκείνη τη στιγμή *σήμανε το ξεκίνημα της χειρότερης φυλετικής σύγκρουσης που γνώρισε η νήσος*⁸. Αργότερα αποδείχθηκε πως ήταν προβοκάτσια. Εξάλλου, ένας Τουρκοκύπριος νεαρός, δικηγόρος, ο Ραούφ Ντενκτάς, προπαγάνδιζε υπέρ της διχοτόμησης και παρέσυρε τα πλήθη κατά των Ελληνοκυπρίων. Επιστρέφοντας από την Τουρκία τις μέρες των σκληρών συγκρούσεων, δήλωσε πως *αν παραχωρηθεί αυτοκυβέρνηση και χειριστούν τους Τουρκοκύπριους σαν μειονότητα, μια στρατιωτική δύναμη θα έρθει από την Τουρκία να πολεμήσει για μας*⁹.

Ακολούθησαν τα γεγονότα στον Κοντεμένο, κατά τα οποία οι Βρετανοί αποικιστές διέταξαν Ελληνοκύπριους να επιστρέψουν με τα πόδια στο χωριό τους, αφού τους εγκατέλειψαν στο τουρκοκυπριακό χωριό Κιόνελλι. Τα δύο χωριά ήταν γειτονικά. Σύμφωνα με την εφημερίδα Έθνος της 13^{ης} Ιουνίου 1958 διακόσοι περίπου οπλισμένοι Τουρκοκύπριοι με διάφορα εργαλεία, οι οποίοι ενημερώθηκαν από τους Βρετανούς, επιτέθηκαν σε Ελληνοκύπριους δολοφονώντας οκτώ και τραυματίζοντας άλλους.

Τα γεγονότα που παρουσιάσαμε, όπως και μια σειρά άλλων γεγονότων, προκάλεσαν τεράστιο ρήγμα στις σχέσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Οι διακοινοτικές ταραχές του 1958 στόχευαν να αποδείξουν ότι οι δύο εθνοτικές ομάδες δεν μπορούσαν να συνυπάρξουν.

Αμέσως μετά άρχισε η λεπτομερής συζήτηση του σχεδίου Μακμίλαν. Την ίδια ώρα οι Βρετανοί καλούσαν τις δύο μητέρες πατρίδες να παρέμβουν ώστε να τερματιστούν οι διακοινοτικές συγκρούσεις και να προσέλθουν σε διάλογο επί του σχεδίου Μακμίλαν. Ένας στόχος της βρετανικής διπλωματίας ήταν να κάμψουν την αντίσταση των Ελληνοκυπρίων προς το σχέδιο Μακμίλαν που μόλις είχε κατατεθεί. Η άλλη επιδίωξη των Βρετανών ήταν, μέσω των διακοινοτικών ταραχών, να πείσουν τη διεθνή κοινή γνώμη ότι δεν μπορούσαν να ζήσουν μαζί οι δύο εθνοτικές ομάδες χωρίς κηδεμόνες και ξεχωριστούς θεσμούς, όπως τα χωριστά δημαρχεία και κοινοβουλευτικά σώματα που προβλέπονταν στο σχέδιο Μακμίλαν.

Η έναρξη εφαρμογής του σχεδίου Μακμίλαν καθορίστηκε η 1^η Οκτωβρίου του 1958. Στόχευε να εκβιάσει τις εξελίξεις για συμφωνία ανάμεσα σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη. Οι συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου ήταν θέμα χρόνου.

---

⁸ ό. π., σ. 63.

⁹ Σοφοκλέους 2008, σ. 315.

1.2. Το περιεχόμενο του Σχεδίου Μακμίλαν

Οι Βρετανοί εισήγαγαν την Τουρκία ως ενδιαφερόμενο μέρος στο Κυπριακό το 1955, στην Τριμερή Διάσκεψη του Λονδίνου. Από τότε για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους χρησιμοποιούσαν το χαρτί Τουρκία για να επιτύχουν τα διχοτομικά τους σχέδια.

Το σχέδιο αυτό, στη σύνταξη του οποίου είχε συνεργαστεί και ο κυβερνήτης της Κύπρου σερ Χιου Φουτ με προτάσεις του που απέστειλε στις αρχές του 1958 στον Πρωθυπουργό της Βρετανίας, δημοσιοποιήθηκε επίσημα στις 19.6.1958 και «...στηριζόταν σε δύο άξονες: στην τριπλή συγκυριαρχία και στην αρχή της μείζονος κοινοτικής αυτονομίας. Καθιέρωνε θεσμικά την ισότητα εξουσιών και το διαχωρισμό ανάμεσα στις δύο κοινότητες. Σ' αυτό συνέτειναν η ξεχωριστή υπηκοότητα, η απουσία ενιαίας βουλής με παράλληλη λειτουργία δύο αυτόνομων κοινοτικών βουλών...¹⁰».

Ο Μακμίλαν επιδίωκε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της πατρίδας του εξασφαλίζοντας με την αποχώρηση τη διασφάλιση των Βρετανικών Βάσεων και των εγκαταστάσεων στην Κύπρο, για να μπορεί το Ηνωμένο Βασίλειο να εκτελεί τις διεθνείς του υποχρεώσεις. Αυτή η διευθέτηση ικανοποιεί τις δύο μητέρες-πατρίδες, διότι επέρχεται η ηρεμία στη νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO, η οποία ήταν πολύ ευαίσθητη λόγω και άλλων εξελίξεων στην περιοχή την ίδια περίοδο. Επιδίωκε δηλαδή να ενισχύσει την ειρήνη και την ασφάλεια, καθώς επίσης και τη συνεργασία του Ηνωμένου Βασιλείου και των συμμάχων του, σε μια ζωτική περιοχή.

Η στόχευση αυτή της Μ. Βρετανίας είναι ξεκάθαρη σε όλα τα μετέπειτα σχέδια που κατέθεσε, όπως ήταν και το σχέδιο Μακμίλαν, το οποίο έφερε τον τίτλο «Σχέδιο για Συνεταιρισμό στην Κύπρο» και, στα βασικότερα σημεία του, προέβλεπε τη σύνδεση της Κύπρου με τη Μεγάλη Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία και τη συνεργασία των κυβερνήσεων των τριών κρατών για τη διοίκηση του νησιού. Προέβλεπε ακόμα το διορισμό ενός αντιπροσώπου της ελληνικής κυβέρνησης κι ενός αντιπροσώπου της τουρκικής, οι οποίοι, μαζί με τον Άγγλο Κυβερνήτη, θα είχαν την ευθύνη της διακυβέρνησης της Κύπρου. Ακόμα εισηγείτο τη συγκρότηση δύο Κοινοβουλίων, ενός ελληνοκυπριακού κι ενός τουρκοκυπριακού και οι κάτοικοι του νησιού θα είχαν δύο ιθαγένειες. Όλοι ανεξαιρέτως τη βρετανική και οι μεν Ελληνοκύπριοι την ελληνική, οι δε Τουρκοκύπριοι την τουρκική. Το καθεστώς αυτό θα ίσχυε για επτά χρόνια και στο διάστημα αυτό θα απαγορευόταν οποιαδήποτε συζήτηση για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα ή οποιαδήποτε άλλη αλλαγή κυριαρχίας. Μετά την ολοκλήρωση του

---

¹⁰ Γεωργής 1999, σ. 213.

επταετούς διαστήματος θα μοιραζόταν την κυριαρχία του νησιού με Ελλάδα και Τουρκία, εάν και εφόσον εξασφαλιζόταν η παρουσία της στο διηκεές μέσω στρατιωτικών βάσεων και άλλων διευκολύνσεων στο νησί.

Η Κύπρος θα εντασσόταν στην Κοινοπολιτεία και θα συνδεόταν με τη Μ. Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία. Θα εφαρμοζόταν στην Κύπρο ένα νέο σύνταγμα κατόπιν κοινής συμφωνίας όλων των ενδιαφερομένων.

Στις 19 Ιουνίου 1958 ο Μακμίλαν καταθέτει στη Βουλή των Κοινοτήτων το σχέδιό του, το οποίο προέβλεπε και άλλες επικίνδυνες ρυθμίσεις όπως, χωριστές βουλές για τις δύο κοινότητες της Κύπρου, για να ασχολούνται με τις κοινοτικές υποθέσεις. Θα ιδρύονταν ένα εκτελεστικό συμβούλιο με πρόεδρο τον Κυβερνήτη, με συμμετοχή αντιπροσώπων της Ελλάδας και της Τουρκίας και έξι υπουργών, τεσσάρων Ελληνοκυπρίων και δύο Τουρκοκυπρίων, που θα επιλέγονταν από τις αντίστοιχες Βουλές. Το συμβούλιο θα ασκούσε εξουσία, εκτός από τις κοινοτικές υποθέσεις για τις οποίες θα ήταν αρμόδιες οι δύο βουλές. Ο κυβερνήτης και οι δύο εκπρόσωποι της Ελλάδας και της Τουρκίας, θα εξασφάλιζαν την προστασία των κοινοτικών συμφερόντων. Ο Κυβερνήτης θα ασκούσε τις εξουσίες για τις εξωτερικές υποθέσεις, για την άμυνα και για την εσωτερική ασφάλεια. Για τις εξωτερικές υποθέσεις του νεότευκτου κράτους θα ήταν υπεύθυνες οι τρεις εγγυήτριες χώρες. Για το διορισμό του Κυβερνήτη αν διαφωνούσαν, ο διορισμός του θα γινόταν από το Συμβούλιο του ΝΑΤΟ. Προβλεπόταν ακόμα η ύπαρξη αμερόληπτου δικαστηρίου για εξέταση οποιουδήποτε νομοθετήματος που θα θεωρούνταν από τους Έλληνες ή τους Τούρκους ότι εμπεριείχε διακρίσεις. Προβλεπόταν ακόμα ότι θα χαλάρωναν τα μέτρα έκτακτης ανάγκης και θα επιτρεπόταν στον αρχιεπίσκοπο Μακάριο να επιστρέψει στην Κύπρο όπως και στους άλλους συνεξόριστούς του, εάν και εφόσον η ΕΟΚΑ τερμάτιζε τη βία.

Ο ίδιος προειδοποιούσε στη Βουλή πως εάν το σχέδιο του δεν γινόταν αποδεκτό, η Βρετανία θα παρέμενε πιστή στην πολιτική της, όπως τη διακήρυξε στις 19 Δεκεμβρίου 1956, ο Λένοξ Μπόιντ, υπουργός Αποικιών, δηλαδή την πολιτική εφαρμογής της χωριστής Αυτοδιάθεσης¹¹. Στόχος των Βρετανών ήταν η εξασφάλιση αεροπορικών βάσεων για την άμυνά τους, για τις ανάγκες του Συμφώνου της Βαγδάτης και την άμυνα της Μέσης Ανατολής και του Περσικού Κόλπου. Την ίδια ώρα αυτό το σημείο, αυτή η απειλή, λειτουργούσε ως καμπανάκι κινδύνου που οδηγούσε πλέον την ελληνική και την ελληνοκυπριακή πλευρά στην προσπάθεια αποτροπής αυτού του ενδεχομένου.

---

¹¹ Χριστοδούλου 1996, σσ. 51-52.

Οι Βρετανοί, σύμφωνα και με τον Μακμίλαν, επιθυμούσαν την προστασία των δικών τους συμφερόντων στη Μέση Ανατολή. Έτσι εξηγείται και ο ωμός εκβιασμός προς την ελληνική πλευρά. Όπως αναφέρει στα απομνημονεύματά του, «*Αν τελικά η διχοτόμηση επιβαλλόταν το μόνο που μας ενδιέφερε ήταν το μέλλον των στρατιωτικών μας βάσεων και εγκαταστάσεων, που ήταν τόσο αναγκαίες για την προστασία των συμφερόντων μας στη Μέση Ανατολή και για την ενίσχυση της δεξιάς πτέρυγας του ΝΑΤΟ. Γι' αυτό ύστερα από συζήτηση με τον υπουργό άμυνας, όρισα μια επιτροπή από επισήμους υπό την προεδρία του Νόρμαν Μπρουκ, να προβεί σε μια νέα διερεύνηση του προβλήματος των βάσεων, είτε η νήσος διαμοιραζόταν μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, είτε γινόταν πραγματικά ανεξάρτητη, σε τρόπο που να εξασφαλίζεται πάντοτε αποτελεσματικός έλεγχος στην περιοχή που θα μας ήταν στρατηγικά αναγκαία¹²».*

2. Οι Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου

Η Κυπριακή Δημοκρατία ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κυρίαρχο κράτος στις 16 Αυγούστου 1960, ως αποτέλεσμα των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου του 1959. Προηγήθηκε στις 11 Φεβρουαρίου 1959 η Συμφωνία της Ζυρίχης μεταξύ των τότε πρωθυπουργών της Ελλάδας και της Τουρκίας, Κ. Καραμανλή και Α. Μεντερές. Απουσιάζουν παντελώς από τις συνομιλίες οι Κύπριοι. Η εν λόγω Συμφωνία ενσωματώθηκε στη Συμφωνία του Λονδίνου, η οποία υπογράφηκε στις 19 Φεβρουαρίου 1959 από τους Υπουργούς Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας, τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο εκ μέρους της ελληνοκυπριακής κοινότητας και τον Δρα Κουτσιούκ εκ μέρους της τουρκοκυπριακής κοινότητας στο Lancaster House στο Λονδίνο. Έτσι, δινόταν ένα τέλος στην «ανωμαλία» που υπήρχε στην Κύπρο.

2. 1. Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας

Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας είναι απότοκο των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και καταρτίστηκε από μία ad hoc συνταγματική επιτροπή στην οποία αντιπροσωπεύονταν, με ομάδες ειδικών συνταγματολόγων. Αποφασίστηκε άμεσα η κατάπαυση του πυρός από την ΕΟΚΑ. Μερικούς μήνες (18 μήνες) αργότερα, η Κύπρος ανακηρυσσόταν ανεξάρτητο κράτος και η βρετανική κυριαρχία τερματιζόταν.

---

¹² Οικονομίδης 1987, σ. 224.

Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας καθιερώνει ένα κράτος Δικαίου με διασφάλιση των βασικών ελευθεριών και δικαιωμάτων του πολίτη. Αυτό είναι φανερό από τις ακόλουθες, αλλά και άλλες αρχές: α) τη διάκριση των εξουσιών, β) την ανεξαρτησία και το ανεπηρέαστο της δικαιοσύνης. γ) Το σεβασμό και την προστασία θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων που διασφαλίζονται από το Σύνταγμα και τις Διεθνείς Συμβάσεις που κυρώνει η δημοκρατία.

Το Σύνταγμα τέθηκε σε εφαρμογή στις 16 Αυγούστου 1960 με την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας σε ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος. Είναι ένα δοτό Σύνταγμα, το οποίο ο Κυπριακός λαός ουδέποτε κλήθηκε να επικυρώσει με την ψήφο του. Από την άλλη όμως, υπάρχει στα κείμενα των Συμφωνιών η υπογραφή του εκπροσώπου της ελληνοκυπριακής κοινότητας στις συνομιλίες, αρχιεπισκόπου Μακαρίου, κατόπιν και των θετικών απόψεων της πλειοψηφίας των εκπροσώπων διαφόρων φορέων των ελληνοκυπρίων, οι οποίοι τάχθηκαν υπέρ της αποδοχής των συμφωνιών.

Είναι ένα ιδιότυπο Σύνταγμα με πολλές ιδιομορφίες και διατάξεις. Πολλές από αυτές αντίκεινται στις βασικές αρχές Δικαίου. Ο S.A. De Smith αναφέρει: *«Το Κυπριακό Σύνταγμα είναι ένα από τα πιο άκαμπτα Συντάγματα του κόσμου και αρκετά περίπλοκο. Ουδέποτε θα προσελκύσει ενθουσιώδεις μιμητές»*. Ο Αντρέας Φάντης, χαρακτηρίζει το Σύνταγμα του 1960 *ιδιόρρυθμο, πρωτοφανές στα διεθνή συνταγματικά δεδομένα και οπωσδήποτε αμφίβολης λειτουργικότητας*¹³.

Το κυπριακό Σύνταγμα, χαρακτηρίζεται από δυσκαμψία και το συνοδεύουν δύο βασικές αδυναμίες. Πρώτη αδυναμία είναι, ο έντονος διαχωρισμός των εξουσιών και δεύτερο, το σύνταγμα αναγνώριζε τους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους, όχι σαν πολίτες της Κύπρου, αλλά σαν μέλη των αντίστοιχων κοινοτήτων όπου ανήκαν και μέσω αυτής τους της ιδιότητας είχαν τα πολιτικά και συνταγματικά τους δικαιώματα. Είναι Σύνταγμα πολύπλοκο και γι' αυτό απαιτείται η ανάγκη προστασίας της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Κύριο χαρακτηριστικό του είναι ότι παραβιάζει την αρχή της ισότητας, γιατί τα δικαιώματα της ελληνικής πλειοψηφίας περιορίζονται από τα υπερδικαιώματα της τουρκοκυπριακής μειοψηφίας.

2. 2. Οι όροι των Συμφωνιών

Σε γενικές γραμμές οι Συμφωνίες προνοούσαν τη δημιουργία ανεξάρτητου κυπριακού κράτους με Πρόεδρο από την ελληνική κοινότητα και Αντιπρόεδρο από την Τουρκική κοινότητα, που θα είχε το δικαίωμα της αρνησικυρίας. Προβλέπονταν ακόμα

---

¹³ Φάντης 1999, σ. 57.

χωριστά δικαστήρια και δημαρχεία, βουλή από 35 Έλληνες και 15 Τούρκους βουλευτές, υπουργικό συμβούλιο με επτά Έλληνες και τρεις Τούρκους υπουργούς, συμμετοχή στη διοίκηση και την αστυνομία με 70% Έλληνες και 30% Τούρκους, το στράτευμα 2000 αντρών με αντιστοιχία 60% προς 40%, ανώτατο δικαστήριο με δύο Έλληνες, ένα Τούρκο και πρόεδρο ουδέτερο. Επίσης δύο κοινοτικές συνελεύσεις, αρμόδιες για θρησκευτικά, πολιτιστικά και εκπαιδευτικά θέματα. Με τις συμφωνίες η Μ. Βρετανία εξασφάλιζε δύο κυρίαρχες βάσεις καθώς και διευκολύνσεις σε λιμάνια, δρόμους και αεροδρόμια. Τέλος είχε δικαίωμα να κάνει στρατιωτικές ασκήσεις σε διάφορες περιοχές του νησιού. Με τις συμφωνίες γίνονται εγγυήτριες δυνάμεις η Μεγάλη Βρετανία, η Τουρκία και η Ελλάδα. Οι δύο μητέρες-πατρίδες θα αντιπροσωπεύονται στο νησί με δικό τους στρατό, την ΤΟΥΡΔΥΚ, αποτελούμενη από 650 άντρες και την ΕΛΔΥΚ αποτελούμενη από 950 άντρες.

2.2.1. Η Διάκριση των εξουσιών του Συντάγματος

Το σύστημα διακυβέρνησης της Κύπρου ήταν η Προεδρική Δημοκρατία. Οι τρεις λειτουργίες/εξουσίες διακυβέρνησης, ήταν ανεξάρτητες μεταξύ τους και ήταν οι ακόλουθες:

- **Εκτελεστική εξουσία:** Ασκείται από τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο, οι οποίοι ορκίζονται ενώπιον του κοινοβουλίου. Το παράδοξο είναι ότι ο καθένας εκλέγεται από τα μέλη της κοινότητας από την οποία προέρχεται. Το Σύνταγμα ορίζει ότι ο Πρόεδρος πρέπει να είναι Ελληνοκύπριος και ο Αντιπρόεδρος Τουρκοκύπριος. Το υπουργικό συμβούλιο αποτελείται από επτά Ελληνοκύπριους και τρεις Τουρκοκύπριους υπουργούς. Ο Ελληνοκύπριος Πρόεδρος διορίζει τους επτά και ο Τουρκοκύπριος Αντιπρόεδρος τους υπόλοιπους τρεις. Η δυαδική αυτή αρχή κυριαρχεί σε όλο το σύνταγμα. Μάλιστα οι Τουρκοκύπριοι υποστήριζαν την πιστή εφαρμογή του Συντάγματος, καθώς είχαν κάθε συμφέρον γι' αυτό, αφού η δυαδική αρχή καθιστούσε τη θέση τους προνομιακή στη Δημοκρατία.
- **Νομοθετική εξουσία:** Η Βουλή ασκεί τη Νομοθετική εξουσία σε όλα τα θέματα. Οι βουλευτές της εκλέγονται από τα μέλη της κάθε κοινότητας χωριστά, σε αναλογία 70% προς 30%, δηλαδή 35 Ελληνοκύπριοι και 15 Τουρκοκύπριοι. Η θητεία τους είναι πενταετής.

Καθοριζόταν επίσης η σύσταση δύο χωριστών Κοινοτικών Βουλών. Οι κοινοτικές συνελεύσεις έχουν αρμοδιότητα για εκπαιδευτικά, διδασκαλικά, θρησκευτικά,

πολιτιστικά και άλλα ειδικού ενδιαφέροντος για την κάθε κοινότητα θέματα. Επέβαλλαν φόρους και τέλη πάνω στα μέλη της κοινότητάς τους προς κάλυψη των αναγκών τους. Ακόμα, είχαν εξουσία σε θέματα των Δήμων, που αποτελούνταν από μέλη της μίας κοινότητας.

- **Δικαστική Εξουσία:** Η Δικαστική Εξουσία στην Κύπρο χαρακτηρίζεται από αμεροληψία και ανεξαρτησία. Η ανεξαρτησία της Δικαστικής Εξουσίας κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα.

Η Δικαστική εξουσία περιλαμβάνει το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, το Ανώτατο Δικαστήριο και τα κατώτερα δικαστήρια. Οι Δικαστές είναι μέλη της Δικαστικής Υπηρεσίας της Δημοκρατίας. Δεν υπάγονται στην εκτελεστική εξουσία. Οι Δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου διορίζονται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Το «Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο» αποτελείται από τρεις δικαστές, ένα Έλληνα, ένα Τούρκο και ένα ουδέτερο ως Πρόεδρο. Διορίζονται από κοινού από τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο.

Στο «Ανώτατο Δικαστήριο» συμμετέχουν τέσσερις δικαστές, δύο Έλληνες, ένας Τούρκος και ένας ουδέτερος ως Πρόεδρος. Κι αυτοί διορίζονται από κοινού από τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο. Ο ουδέτερος Πρόεδρος έχει «δύο ψήφους». Το Δικαστήριο αυτό είναι το ανώτατο όργανο της δικαστικής εξουσίας και ασχολείται με διορισμούς, προαγωγές δικαστών κλπ.

Είναι κατανοητό ότι ακόμα και στη Δικαστική εξουσία υπάρχει ξεκάθαρη η λογική της δυαρχίας. Υπάρχουν δικαστήρια που εξετάζουν υποθέσεις αντιδίκων της ίδιας κοινότητας, υπάρχουν μικτά δικαστήρια στα οποία οι δικαστές ορίζονται από το Ανώτατο Δικαστήριο, αν οι αντίδικοι ανήκουν σε διαφορετικές κοινότητες.

2.3. Βασικές αδυναμίες

Πρακτικά η λογική της δυαρχίας εκφράστηκε μέσα από το δικαίωμα εφαρμογής της αρνησικυρίας, το οποίο δόθηκε τόσο στον Πρόεδρο όσο και στον Αντιπρόεδρο της Δημοκρατίας και αφορά την εξωτερική πολιτική του νεότευκτου κράτους. Το δικαίωμα της αρνησικυρίας μπορούσε να εφαρμοστεί και σε μια σειρά άλλων θεμάτων, όπως ήταν θέματα άμυνας, ασφάλειας και στρατού.

Το δικαίωμα της αρνησικυρίας περιόριζε εξ αντικειμένου και την αρχή της πλειοψηφίας, αφού μπορούσε ο ένας ή και οι δυο από κοινού να αναπέμψουν ένα νόμο

που ψήφισε η Βουλή. Αν η Βουλή επέμενε στην απόφασή της, τότε ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος υποχρεώνονταν να δημοσιεύσουν τον εν λόγω νόμο.

Μια άλλη βασική αδυναμία ήταν η πρακτική εφαρμογή της αναλογίας 70% προς 30% που υποχρεωνόταν λόγω συντάγματος να εφαρμόζει η Δημόσια Υπηρεσία. Το 30% για τους Τουρκοκύπριους δεν ήταν εύκολο να εφαρμοστεί. Υπήρχαν σοβαροί λόγοι που δεν επέτρεπαν την άμεση εφαρμογή του νόμου. Η πρόσληψη ενός προσώπου εξαρτιόταν από την εθνική του καταγωγή και όχι από τις ικανότητες ή τα προσόντα του. Η διάταξη δεν μπορούσε να εφαρμοστεί άμεσα, εφόσον δεν υπήρχαν αρκετοί προσοντούχοι Τουρκοκύπριοι και τυχόν άμεση εφαρμογή της διάταξης θα προξενούσε την απώλεια εργασίας για αριθμό προσοντούχων Ελληνοκυπρίων.

Πάντως, αναμφισβήτητο είναι ότι η αναλογία 70:30% ποτέ δεν επιτεύχθηκε. Είναι γεγονός πως σε πολλές περιπτώσεις δεν υπήρχαν Τουρκοκύπριοι με τα κατάλληλα προσόντα για μια θέση με αποτέλεσμα να παραμένει κενή. *Το γεγονός ότι η Επιτροπή Δημόσιας Υπηρεσίας ήταν υποχρεωμένη να αντλήσει από ένα πληθυσμό που αποτελεί το 18% του συνολικού πληθυσμού του νησιού, για να καλύψει το 30% των θέσεων της Δημόσιας Υπηρεσίας, έκανε πολύ δύσκολη την ανεύρεση κατάλληλων Τούρκων για πολλές θέσεις¹⁴.*

Πριν την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ υπήρχαν μεικτά Δημαρχεία σε όλη την Κύπρο. Μετά το 1958 οι Τουρκοκύπριοι *προέβηκαν στη σύσταση χωριστών Δήμων¹⁵*. Με την ανακήρυξη της Δημοκρατίας συστάθηκαν χωριστά Δημαρχεία στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις της Κύπρου. Η συγκεκριμένη ρύθμιση ήταν μια συνεχής πηγή αντιπαραθέσεων. Οι Τουρκοκύπριοι έβλεπαν τους χωριστούς Δήμους ως μια σημαντική ευκαιρία να αυτονομηθούν από την κυρίαρχη ελληνική κοινότητα. Οι Ελληνοκύπριοι από την άλλη επικαλούνταν *οικονομικές επιβαρύνσεις και ταλαιπωρίες για τους δημότες, πράγμα το οποίο κανένας Έλληνας ή Τούρκος Κύπριος δεν θα επιθυμούσε¹⁶*.

Συμπερασματικά, με τις Συμφωνίες δημιουργήθηκε ένα κράτος με τα χαρακτηριστικά ενός ανεξάρτητου μεν, δεσμευμένου δε, κράτους, που οι δεσμεύσεις και οι περιορισμοί που του τέθηκαν, ακρωτηρίαζαν και την ανεξαρτησία του και σοβαρούς και πασιφανείς κινδύνους δημιουργούσαν για το δικό του μέλλον, για τους συμμάχους και τους εγγυητές του και για την ειρήνη στην περιοχή.

Όλοι συμφωνούσαν ότι οι Συμφωνίες ήταν το αποτέλεσμα της αμοιβαίας έλλειψης εμπιστοσύνης και καχυποψίας ανάμεσα στις δυο κοινότητες της Κύπρου και τις

---

¹⁴ Χριστοδούλου 1995, σ. 176.

¹⁵ Αιμιλιανίδης 2003, σ. 149.

¹⁶ ό. π., σ. 151.

μητροπόλεις τους. *Ενσωμάτωναν τις διεθνικές, διακοινοτικές αντιθετικές απόψεις και προγραμματισμούς και ουσιαστικά οδηγούσαν ή υπαγόρευαν τη συγκρότηση δυο στεγανών, σιδηρόφρακτων ομάδων-συνασπισμών, των Ελλήνων και των Τούρκων της Κύπρου*¹⁷. Χωρίζονταν ο λαός σε δύο αντίπαλα και ανταγωνιστικά στρατόπεδα μέσα από τις Συμφωνίες και «προμηθεύονταν» με όλα τα κατάλληλα όπλα, συνταγματικά, νομικά, οικονομικά, στρατιωτικά και άλλα για την οργάνωση και τη διαρκή αντιπαράθεσή τους. Οι Συμφωνίες δεν πραγματοποιούσαν άμεσα τη διχοτόμηση. Με τις πρόνοιες τους όμως, την έφερναν πιο κοντά.

2. 4. Αντιδράσεις ελληνοκυπριακών κομμάτων και προσωπικοτήτων

Η ίδρυση της κυπριακής Δημοκρατίας, με τον τρόπο που έγινε και με το σύνταγμα που της επιβλήθηκε, προκάλεσε πάρα πολλές αντιδράσεις, τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα και στην Τουρκία.

Οι αντιδράσεις αυτές ήταν φυσιολογικές, αφού κανείς δεν επιθυμούσε ως λύση την Ανεξαρτησία. Οι μεν Έλληνες και Ελληνοκύπριοι επιδίωκαν την ένωση, οι δε Τούρκοι και Τουρκοκύπριοι τη διχοτόμηση ή την παραμονή της Κύπρου κάτω από τη δικαιοδοσία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Εξάλλου οι αδυναμίες του συντάγματος ήταν τόσο πασιφανείς που εντοπίστηκαν άμεσα από τους ενδιαφερόμενους. Το δύσκαμπτο και λεπτομερέστατο Σύνταγμα προκαλούσε ανησυχίες, αλλά και αντιδράσεις, κυρίως στην ελληνοκυπριακή πλευρά.

Κανένας όμως δεν μπορούσε να ισχυριστεί πως είχε ηττηθεί. Οι Συμφωνίες ήταν ένας συμβιβασμός ο οποίος επικοινωνιακά μπορούσε να λειτουργήσει. Ότι δηλαδή η Ανεξαρτησία ήταν ένας σταθμός για τον κύριο στόχο της κάθε κοινότητας.

Οι Ελληνοκύπριοι εξασφάλισαν την ελευθερία τους και το δικαίωμα να λαμβάνουν οι ίδιοι αποφάσεις για το μέλλον τους. Οι Τουρκοκύπριοι απέκτησαν υπερδικαιώματα και υπερπρονόμια που τους έφερναν σε πλεονεκτική θέση έναντι των Ελληνοκυπρίων και τους *αναγνωρίστηκε το status των Τουρκοκυπρίων ως κοινότητας*¹⁸. Τέλος οι Βρετανοί εξασφάλισαν «εσαεί» την παρουσία τους μέσω των βάσεων στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου.

Ανεξαρτήτως του κέρδους που απέκομιζε κάθε μια από τις εμπλεκόμενες πλευρές και των παραχωρήσεων στις οποίες προέβη, το σημαντικότερο στοιχείο είναι ότι

---

¹⁷ Χριστοδούλου 1996, σ. 56.

¹⁸ Κρανιδιώτης 1984, σ. 19.

υπογράφηκαν οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου που άνοιξαν ένα εντελώς νέο και εξαιρετικά ενδιαφέρον κεφάλαιο στο Κυπριακό ζήτημα.

Το Κυπριακό Σύνταγμα αποτελείται από 199 άρθρα εκ των οποίων 47 είναι θεμελιώδη. Είναι λεπτομερέστατο, χαρακτηρίζεται από δυσκαμψία και έχει πολλές αδυναμίες, όπως αποδείξαμε πιο πάνω. Αυτές οι αδυναμίες αποτελούσαν παράγοντες για ανοιχτή σύγκρουση. *Με άλλα λόγια, οι Έλληνες τοποθετήθηκαν στο κάθισμα του οδηγού, αλλά για να διευθύνουν έπρεπε να χαλαρώσουν τα φρένα οι Τούρκοι*¹⁹.

Μετά την κατάληξη των συνομιλιών στο Λονδίνο και στο άκουσμα της είδησης για λύση ανεξαρτησίας, ο λαός τις αποδέχτηκε σε ευρεία κλίμακα. Διαφώνησαν μόνο το ΑΚΕΛ, ο Μητροπολίτης Κερύνειας καθώς και μεμονωμένα ενωτικά στοιχεία.

Στις πρώτες προεδρικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στην Κύπρο, πριν ακόμα ανακηρυχτεί η Δημοκρατία, το ΑΚΕΛ και οι υποστηρικτές του Μητροπολίτη Κερύνειας κατήλθαν με κοινό υποψήφιο τον Ιωάννη Κληρίδη που μαζί με τον Θεμιστοκλή Δέρβη, με τον οποίο βρισκόταν παλαιότερα σε σκληρή αντιπαράθεση, ίδρυσαν το κόμμα «Δημοκρατική Ένωση», αντιτασσόμενοι στις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου.

Οι υποστηρικτές Μακαρίου ίδρυσαν το ΕΔΜΑ την 1^η Απριλίου 1959, το οποίο στέγασε τους περισσότερους αγωνιστές της ΕΟΚΑ καθώς και όσους υποστήριζαν τις θέσεις του αρχιεπισκόπου.

Η άποψη του ΑΚΕΛ έναντι των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου ήταν αρνητική, αφού τις θεωρούσε νατοϊκό κατασκεύασμα που προσφέρει μια ακρωτηριασμένη ανεξαρτησία. Το καθεστώς που επιβλήθηκε με τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου έχει σαν θεμέλιο το διαχωριστικό πνεύμα της διχοτόμησης της νήσου με τη δημιουργία δύο χωριστών λαών. Παντού σε όλες τις εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής κυριαρχεί αυτό το πνεύμα της διχοτόμησης. Εντοπίζει όλα τα αρνητικά των Συμφωνιών, τα οποία αργότερα πολλοί μελετητές θα αναδείξουν. Διαπιστώνει ότι αποκλείει οριστικά την ένωση, ότι οι τρεις εγγυήτριες δυνάμεις αποκτούν το δικαίωμα μονομερούς επέμβασης στο νησί. Ασκεί κριτική στην ελληνική κυβέρνηση για την αποδοχή της συμφωνίας, αφού κατηγορεί τον Καραμανλή πως *αντί να ελευθερώσει την Κύπρο από τον ιμπεριαλισμό, υποδούλωσε πιο πολύ την Ελλάδα στους Ιμπεριαλιστές*. Αναφέρει ακόμα μερικά θετικά των Συμφωνιών, όπως είναι η ανεξαρτησία της Κύπρου, η δυνατότητα αυτοκυβέρνησης από τους ίδιους τους κατοίκους του τόπου, αλλά και ο τερματισμός της έκρυθμης κατάστασης της

---

¹⁹ Ιεροδιακόνου 1976, σσ. 319-320.

τελευταίας τετραετίας. Καταλήγει ότι με συνετή πολιτική ο λαός μπορεί να πετύχει την ολοκλήρωση της εθνικής Ανεξαρτησίας και της Δημοκρατίας του²⁰.

Κινητικότητα παρατηρείται και στην πλευρά της ΕΟΚΑ και του Γρίβα. Ο επικεφαλής της ΕΟΚΑ, Γρίβας, έλαβε επιστολή από τον Αβέρωφ, με την οποία εξηγούσε τους λόγους για τους οποίους επιβαλλόταν μια συμβιβαστική συνεννόηση για την αποφυγή της διχοτόμησης. Τόνιζε ότι «η Κύπρος γίνεται πράγματι ανεξάρτητη με όλα τα κατά το διεθνές δίκαιον γνωρίσματα της ανεξαρτησίας» και ότι «δι' όλα τα θέματα (πλην των εκ της φύσεως των ανηκόντων εις εκάστην κοινότητα- θρησκευτικά και άλλα) την δύναμιν της αποφάσεως την έχουν μόνον οι Έλληνες, διότι αυτοί έχουν δεσπόζουσαν πλειοψηφίαν παντού (70 τοις εκατόν)²¹». Ο στρατιωτικός αρχηγός της ΕΟΚΑ εξέδιδε, στις 9 Μαρτίου 1959, προκήρυξη με την οποία διέτασσε την παύση του αγώνα, τονίζοντας ότι «εκείνος ο οποίος δεν θα εδέχετο την συμφωνίαν και θα συνέχιζε τον αγώνα θα εδίχαζε όχι μόνον τον κυπριακόν λαόν, αλλά πιθανώς και ολόκληρον το έθνος, τα δε αποτελέσματα του εθνικού διχασμού θα ήσαν απείρως καταστρεπτικώτερα από τα τοιαύτα, τα οποία τινές νομίζουν, ότι θα επιφέρει η δοθείσα λύσις. Το κατ' εμέ, είναι προτιμότερα η λύσις αυτή, έστω και εάν δεν είναι εκείνη, που ανεμέναμεν και η οποία θα ικανοποιεί τους πόθους μας, παρά ο εθνικός διχασμός, γιατί σ' ένα τέτοιον διχασμόν θα τα χάσωμεν όλα²²». Ο Γρίβας ζητούσε ομόνοια, ενότητα και αγάπη. Δήλωνε ότι ήταν αποφασισμένος να μην αναμιχθεί στην πολιτική και θα παρακολουθούσε με αγωνία τα νέα βήματα της πατρίδας του τονίζοντας ακόμα ότι: «Έχω την συνείδησιν ήσυχον ότι έπραξα το καθήκον μου. Έργον της πολιτικής ήτο να εκμεταλλευθή τους επικούς αγώνας του κυπριακού λαού. Και αυτή τους εξεμεταλλεύθη όπως ηδυνήθη ή όπως ενόμισε καλύτερον». Και κατέληγε: «Συσπειρωθείτε όλοι, ηνωμένοι, περίξ του Εθνάρχου, ο οποίος αποτελεί σήμερα σύμβολον ενότητος και ισχύος και βοηθήσατε τούτον εις το δύσκολον έργον του. Αυτή είναι η επιθυμία μου, προς την οποίαν καλώ πάντας να συμμορφωθούν²³».

---

²⁰ Ανακοίνωση Κ. Ε. ΑΚΕΛ «Καινούργια κατάσταση - Καινούργια καθήκοντα», σ. 5-7.

²¹ Χριστοδούλου 1995, σ. 123.

²² ό. π., σ. 123.

²³ ό. π., σ. 123.

2.4.1. Θέση Τουρκοκυπρίων

Ύστερα από τη Διάσκεψη του Λονδίνου έφθναν στην Κύπρο οι τρεις Τουρκοκύπριοι ηγέτες Φαζίλ Κουτσούκ, Ραούφ Ντεκτάς και Οσμάν Ορέκ. Η επίσημη υποδοχή ήταν πανηγυρική, μαζική και με πρωτοφανή ενθουσιασμό²⁴.

Ο μετέπειτα πρώτος Αντιπρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας Δρ Φαζίλ Κουτσούκ τόνισε πως *ο τουρκικός στρατός θα επιστρέψει στο νησί του χρόνου, την ίδια ημερομηνία... Σήμερα εμφανιζόμαστε σαν κυρίαρχοι του νησιού... σαν μια ολοκληρωμένη κοινότητα*²⁵. Στη συνέχεια τόνιζε πως έχουν μετατραπεί σε κοινότητα (από μειονότητα επί Αγγλοκρατίας), με ίσα δικαιώματα που θα διοικούσε τον ίδιο τον εαυτό της από μόνη της. Επιχειρηματολόγησε λέγοντας πως για να θεσπιστεί οποιοσδήποτε νόμος και να τεθεί σ' εφαρμογή πρέπει να εγκριθεί από τον αντιπρόεδρο, δηλαδή από ένα που έχει ίσα δικαιώματα με τον πρόεδρο, και αυτός θα είναι Τούρκος...²⁶. Ο Κουτσούκ κάλεσε ακόμα τους Τουρκοκύπριους να *στηρίζουν την ανεξαρτησία και να αποφύγουν προκλητικές ενέργειες κατά των Ελληνοκυπρίων*²⁷.

Ο Ραούφ Ντεκτάς, που μίλησε ύστερα από τον Κουτσούκ, αφού *χαρακτήρισε έντιμη τη συμφωνία στα πλαίσια των διεθνών συνθηκών*²⁸, υποστήριξε ότι πέτυχαν το δικαίωμα αυτοδιοίκησης και ότι η *διοίκηση του κράτους που μας δόθηκε είναι πολύ καλύτερη από εκείνη που θέλαμε*²⁹. Και συνέχισε γεμάτος ενθουσιασμό *... αυτά τα χώματα, που από το 1878 έχουν να δουν ένα Τούρκο στρατιώτη, τον οποίο έχουν επιθυμήσει, στο εζής θα τον έχουν*³⁰.

Λόγω των γεγονότων που προηγήθηκαν, οι Τουρκοκύπριοι από το 1958 άρχισαν να συναλλάσσονται μόνο με άλλους Τουρκοκύπριους. Επανέφεραν το σύνθημα «από Τούρκο σε Τούρκο» και καλλιεργούσαν τη διατήρηση αλλά και τη διεύρυνση της απόστασης από τους Έλληνες. Η ΤΜΤ εξαπέλυσε εκστρατεία εκφοβισμού των Τουρκοκυπρίων που συναλλάσσονταν με τους Ελληνοκύπριους *υιοθετώντας ως μέτρο πειθαναγκασμού την επιβολή προστίμου σε όσους παρανομούσαν ή ακόμη και τη χρήση*

---

²⁴ ό. π., σ. 119.

²⁵ Χριστοδούλου 1987, σ. 280.

²⁶ ό. π., σ. 280.

²⁷ Κτωρής 2013, σ. 687.

²⁸ ό. π., σ. 687.

²⁹ Χριστοδούλου 1995, σ. 119.

³⁰ ό. π., σ. 119.

βίας³¹. Προσπαθούσαν να αποκτήσουν οικονομική αυτοτέλεια, γι' αυτό ζητούσαν από την Τουρκία οικονομική αρωγή για τη δημιουργία χωριστής συνεργατικής τράπεζας³².

Ο Ντενκτάς με αφορμή τη διαφωνία των Ελληνοκυπρίων για την πρόνοια του 7 προς 3 για τη Δημόσια Υπηρεσία προειδοποιούσε πως *ο κόσμος γνωρίζει από το πρόσφατο παρελθόν τι πράττουν οι Κύπριοι Τούρκοι όταν τα δικαιώματά τους καταπατούνται*³³. Αναφερόταν, ασφαλώς, στην πρωτοφανή σφαγή Ελληνοκυπρίων τον Ιούνιο του 1958 στον Κοντεμένο.

Καταλήγοντας, η τουρκοκυπριακή κοινότητα πέτυχε την αποτροπή της ένωσης, την ισότιμη αναγνώριση της τουρκοκυπριακής κοινότητας στην Κύπρο και ότι η Κυπριακή Δημοκρατία δεν μπορούσε να είναι απειλή για την Τουρκία, κάτι που ικανοποιούσε και την ίδια την Τουρκία.

2.4.2. Θέσεις ελληνικής κυβέρνησης και αντιπολίτευσης

Από τις 25 έως τις 28 Φεβρουαρίου στην ελληνική Βουλή έγιναν εντονότερες συζητήσεις για τις Συμφωνίες, με αφορμή την κατάθεση πρότασης μομφής κατά της κυβέρνησης. Στην ψηφοφορία που πραγματοποιήθηκε στις 28 Φεβρουαρίου 1959, 170 βουλευτές ψήφισαν κατά και 118 υπέρ της πρότασης μομφής κατά της κυβέρνησης Καραμανλή. Θεωρητικά μπορούμε να συμπεράνουμε πως η ελληνική Βουλή ενέκρινε τις Συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου, αφού ως αιτιολογία για την πρόταση δυσπιστίας εκ μέρους την αντιπολίτευσης ήταν η αποδοχή των Συμφωνιών από την Ελλάδα.

Ο πρωθυπουργός Καραμανλής υποστήριξε ότι η ημερομηνία υπογραφής των Συμφωνιών ήταν *η ευτυχέστερη μέρα της ζωής του*³⁴ και ότι *υπήρξαν οι Συμφωνίες αυτές ένας θρίαμβος*³⁵. Ο πρωθυπουργός ανέφερε ακόμα ότι η συνεργασία της Ελλάδας τόσο με την Τουρκία όσο και με τη Μ. Βρετανία είναι αναγκαία για όλους. Είναι φανερό ότι η κυβέρνηση Καραμανλή έμμεσα παραδέχτηκε πως η αποδοχή της στις συμφωνίες λήφθηκε λαμβάνοντας υπόψη και τον παράγοντα αποκατάστασης της ηρεμίας στους κόλπους του ΝΑΤΟ. Ο Αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Καραμανλή, Παναγιώτης Κανελλόπουλος ανακοίνωσε στην ελληνική Βουλή το γεγονός των Συμφωνιών, δηλώνοντας: «*Είμαι*

---

³¹ Κτωρής 2013, σ. 694-695.

³² ό. π., σ. 693.

³³ Κτωρής 2013, σ. 711.

³⁴ Χριστοδούλου 1996, σ. 60.

³⁵ Χριστοδούλου 1987, σ. 275.

προσωπικώς περήφανος διότι μετέσχω της κυβερνήσεως, της οποίας ο πρόεδρος ανέλαβε την μεγάλην αυτήν ιστορικήν πρωτοβουλίαν³⁶».

Η αντίδραση των αντιπολιτευόμενων κομμάτων ήταν, όπως αναμενόταν από ήπια αρνητική έως ιδιαίτερα σκληρή. Δεν έλειψαν και ακραίοι χαρακτηρισμοί περί εθνικής προδοσίας. Με αφορμή την ανακοίνωση των συμφωνιών αυτών στη Βουλή η αντιπολίτευση υπό τον Γ. Παπανδρέου κατέθεσε πρόταση δυσπιστίας εναντίον της κυβέρνησης για την πολιτική της στο Κυπριακό. Ως προς την ουσία των συμφωνιών, ωστόσο, ο αρχηγός των Φιλελευθέρων άσκησε ήπια κριτική διστάζοντας να εισηγηθεί την καταψήφισή τους. Απαριθμώντας τα πλεονεκτήματα των συμφωνιών παραδεχόταν ότι α) Η Κύπρος καθίστατο κυρίαρχο κράτος. Έθεσε ως κύριο το γεγονός ότι *η Κύπρος γινόταν ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος, στο οποίο αποκαθίστατο η ειρήνη³⁷* και ελευθερία στο νησί, γ) αποκαθίσταντο οι ελληνικές συμμαχίες, δ) ο αντίκτυπος της ειρήνευσης στην Κύπρο θα λειτουργούσε ευνοϊκά για τον ελληνισμό της Κωνσταντινούπολης και ε) η Ελλάδα απερίσπαστη πλέον θα αντιμετώπιζε τα εσωτερικά προβλήματά της. Ως μειονεκτήματα των συμφωνιών κατήγγειλε α) την καθιερούμενη τριπλή συγκυριαρχία (Ελλάδας, Τουρκίας, Μ. Βρετανίας), β) τη νομική διχοτόμηση της κυριαρχίας και της διοίκησης, αφού κατά τη συζήτηση στη Βουλή των Ελλήνων τόνισε ότι *ενώ αποφεύχθηκε η εδαφική διχοτόμηση επιτεύχθηκε η νομική διχοτόμηση και στην κυριαρχία και στη διοίκηση³⁸*, γ) τους κινδύνους εμπλοκής της Ελλάδας σε εξωτερικές περιπλοκές και δ) τον κυρίαρχο ρόλο της Τουρκίας ως εγγυήτριας δύναμης. Στηλίτευσε το γεγονός πως υπογράφηκαν οι συγκεκριμένες Συμφωνίες από την Ελλάδα. Διαφώνησε με την ακύρωση των Συμφωνιών, όπως διακήρυσσαν άλλοι ηγέτες της αντιπολίτευσης, υποστηρίζοντας πως δεν θα ήταν *προς το εθνικό συμφέρον η ακύρωσή τους³⁹*.

Ο Σοφοκλής Βενιζέλος, επικεφαλής των Φιλελευθέρων, ήταν ο πιο καυστικός από όσους είχαν τοποθετηθεί στη συζήτηση. Χαρακτήρισε τις συμφωνίες ως εθνική ταπείνωση, την ανεξαρτησία της Κύπρου ως *αλυσσοδεμένην⁴⁰ ...καθιστούμεν τους Τούρκους συγκυριάρχους της νήσου⁴¹*. Το κόμμα διακήρυττε ακόμα ότι όταν θα βγει στην εξουσία θα καταργήσει τις συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου. Ήταν ιδιαίτερα καυστικός κατά των

---

³⁶ Χριστοδούλου 1987, σ. 274.

³⁷ ό. π., σ. 277

³⁸ ό. π., σ. 277.

³⁹ ό. π., σ. 277.

⁴⁰ ό. π., σ. 275.

⁴¹ ό. π., σ. 275.

χειρισμών της ελληνικής κυβέρνησης, καταγγέλλοντάς την ότι εξάσκησε *φοβερές πιέσεις στον αρχιεπίσκοπο Μακάριο*⁴².

Το ΚΚΕ, μέσα από την παρανομία στην οποία βρισκόταν, διαφώνησε με τις Συμφωνίες με ανακοίνωση του στις 27 Φεβρουαρίου 1959. Το ΚΚΕ υποστήριξε ότι ενταφιάστηκε το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, διότι παραμένουν στην Κύπρο οι Βρετανοί και ότι αποκτούν κυρίαρχο ρόλο στο νησί και οι Τούρκοι. Οι παραχωρήσεις στην Τουρκία αποδεικνύουν πως πρόκειται για ανεξαρτησία πλασματική. Απέναντι στην «τεχνητή θριαμβολογία» για τις εξελίξεις, *καλούνται οι πραγματικοί πατριώτες να συνεχίσουν την πάλη για την ελευθερία και την αυτοδιάθεση*⁴³.

Αντίστοιχες θέσεις εξέφρασε και η ΕΔΑ, η οποία θεωρεί πως το εύρος των δικαιωμάτων που αποδίδεται στην τουρκική μειονότητα δεν θα έπρεπε σε καμία περίπτωση να γίνει αποδεκτό, αφού έτσι παραβιάζονται τα δικαιώματα της ελληνικής πλειονότητας, δικαιώματα που πηγάζουν από την πληθυσμιακή υπεροχή της. Μια άλλη αρνητική συνέπεια των συμφωνιών αυτών για την Κύπρο και την Ελλάδα, είναι η κατοχύρωση του αποφασιστικού ρόλου της Τουρκίας.

2.4.3. Θέσεις τουρκικής κυβέρνησης και αντιπολίτευσης

Λίγες μέρες πριν από τις συνομιλίες στη Ζυρίχη, η τουρκική κυβέρνηση στόχευε σε μια τουρκοελληνική ομοσπονδία με ισότιμη συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων σε όλους τους θεσμούς του νεοσύστατου κράτους, *την εκ περιτροπής προεδρία, τη δημιουργία χωριστών δήμων και την τουρκική στρατιωτική παρουσία στο νησί*⁴⁴. Με επίτευξη όλων σχεδόν των στόχων της, η Άγκυρα πανηγύριζε. Ο αποκλεισμός της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα ήταν η πιο μεγάλη επιτυχία των Τούρκων σε σχέση με τις Συμφωνίες, ως επίσης και η διαμόρφωση μιας *ισορροπίας στην Κύπρο που θα διασφάλιζε τις τουρκικές αμυντικές ανησυχίες*⁴⁵. *Επαλήθευαν και επικύρωναν την πολιτική γραμμή που ακολούθησε η τουρκική κυβέρνηση*⁴⁶.

Αρχές Μαρτίου 1959 οι Συμφωνίες συζητήθηκαν στο τουρκικό κοινοβούλιο. Ο πρωθυπουργός Μεντερές μίλησε στην κοινοβουλευτική του ομάδα πριν την έναρξη της συνεδρίας. Παραδέχθηκε ότι η Τουρκία δεν κατάφερε να πάρει την Κύπρο, αλλά ούτε και να την παραχωρήσει. *Δεν θυσιάσαμε το ελάχιστο από την ασφάλεια και τα συμφέροντα της*

⁴² Σοφοκλέους 2008, σ. 361.

⁴³ ό. π., σσ. 398-399.

⁴⁴ Δρουσιώτης 1998, σ. 232.

⁴⁵ Κτωρής 2013, σ. 673.

⁴⁶ Χριστοδούλου 1996, σ. 59.

χώρας μας. Μπορεί να μην έχουμε αποτέλεσμα στη μορφή, βάσει της διακηρυγμένης αρχής της διχοτόμησης, αλλά από την άποψη του περιεχομένου και του νοήματος εφαρμόσαμε την ίδια αρχή⁴⁷.

Ο υπουργός εξωτερικών Ζορλού υποστήριξε ότι, με τις Συμφωνίες προστατεύτηκαν τα συμφέροντα της Τουρκίας στην Κύπρο⁴⁸. Ο Νιχάτ Ερίμ, εκπρόσωπος της Τουρκίας στην Επιτροπή για την ετοιμασία του συντάγματος, σημείωνε με ικανοποίηση πως οι συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου δημιουργήθηκαν πάνω σε ένα τουρκο-ελληνικό συνεταιρισμό⁴⁹.

Ακολούθησε στρατιωτικό πραξικόπημα και η νέα τουρκική κυβέρνηση διατήρησε την ίδια θετική στάση έναντι των Συμφωνιών. Μάλιστα εξέδωσε ανακοίνωση στην οποία ανέφερε ότι η Τουρκία θα σεβασθή πλήρως τας Συμφωνίας της Ζυρίχης και του Λονδίνου. [...] Αναμένωμεν ότι και αι άλλαι χώραι [...] θα πράξουν αυτό ώστε να καταστή εφικτή η ταχεία επίλυση των εκκρεμών δυσχερειών...⁵⁰.

2.4.4. Θέσεις ΗΠΑ και ΕΣΣΔ

Οι δύο ισχυρότερες δυνάμεις, ΕΣΣΔ και ΗΠΑ, ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για τις εξελίξεις στο Κυπριακό και τα αποτελέσματά του.

Οι ΗΠΑ ήταν υπέρ της Ανεξαρτησίας προ πολλού, ως μορφή λύσης του κυπριακού προβλήματος. Ήδη ο αμερικανός πρόξενος στη Λευκωσία τηλεγραφώντας στο υπουργείο εξωτερικών των ΗΠΑ προειδοποιούσε ότι *ως ηγέτιδα δύναμη της συμμαχίας, δεν θα έπρεπε να επιτρέψουν ώστε η κατάσταση στην Κύπρο να συρθεί πλησιέστερα στο χάος*⁵¹. Έτσι χαιρέτισαν τη συμφωνία για πολλούς λόγους. Οι συμφωνίες ικανοποιούσαν τη στόχευση των Αμερικανών για επίλυση των προβλημάτων στη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ. Εκτιμούσαν πως η τουρκοκυπριακή κοινότητα θα ακολουθούσε όποια κατεύθυνση της υποδείκνυε η τουρκική κυβέρνηση⁵² και προέβλεπε ότι, αν δεν διαλύονταν οι βαθειά ριζωμένες καχυποψίες, η δυσκαμψία του συντάγματος, με τον καιρό, μπορεί να γίνει στις καλές σχέσεις μεταξύ των Ελλήνων και των Τούρκων της νήσου⁵³.

Η δημιουργία μιας ανεξάρτητης Κύπρου ευνοούσε τα συμφέροντα της ΕΣΣΔ. Ασφαλώς δινόταν ένα τέλος στην αντιπαράθεση Ελλάδας - Τουρκίας για την Κύπρο, όμως την ίδια ώρα μπορούσαν να «ανάψουν τα αίματα». Ακόμα το γεγονός ότι η Κύπρος δεν εντάχθηκε στο ΝΑΤΟ καταγραφόταν στα θετικά για την εξωτερική πολιτική της ΕΣΣΔ.

⁴⁷ Κτωρής 2013, σ. 684-685.

⁴⁸ Χριστοδούλου 1987, σ. 278.

⁴⁹ Κτωρής 2013, σ. 684.

⁵⁰ ό. π., σ. 710.

⁵¹ ό. π., σ. 657.

⁵² ό. π., σ. 689.

⁵³ Χριστοδούλου 1996, σ. 61.

Αυτό θα συνέχιζε να προκαλεί προβλήματα στις σχέσεις Ελλάδας - Τουρκίας, άρα και στο ίδιο το NATO.

Καταλήγοντας οι ΗΠΑ ήθελαν και επιδίωκαν να επιλύσουν εσωτερικά, στα πλαίσια του NATO, τα όποια προβλήματα αναφύονταν στο κυπριακό, ενώ η ΕΣΣΔ προσπαθούσε να εκμεταλλευτεί τα πιθανά προβλήματα και την αναστάτωση που είχε δημιουργηθεί στη νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO για να εξυπηρετήσει τα δικά της συμφέροντα. Πολλές φορές οι ΗΠΑ θα επικαλεστούν τον κίνδυνο ελληνοτουρκικού πολέμου για να πείσουν την Τουρκία κυρίως να μην εισβάλει στην Κύπρο, αφού ένα τέτοιο ενδεχόμενο τρόμαζε το NATO και τις ΗΠΑ.

3. Συμπεράσματα

Η χρονική περίοδος 1958-1963 είναι μία πολύ δύσκολη περίοδος στην ιστορία της Κύπρου. Το αποτέλεσμα του αγώνα της ΕΟΚΑ και της κορύφωσής του, που ήταν οι Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου, κάθε άλλο παρά ηρέμησαν τα πράγματα, δεν ικανοποίησαν τα αιτήματα των Ελληνοκυπρίων.

Οι Βρετανοί, πολύ έντεχνα, έθεσαν σε αντιπαράθεση τις δύο βασικές κοινότητες της Κύπρου, ήδη από τη δεκαετία του '30, ούτως ώστε να μην υπάρχει δυνατότητα συνεργασίας, για αποτίναξη της αποικιακής δύναμης, αλλά συνεχής αντιπαράθεση. Ευνόησαν ιδιαίτερα τους Τουρκοκύπριους, εφόσον έτσι εξυπηρετούνταν καλύτερα η στρατηγική τους, για διαίωνιση της κυριαρχίας τους στην Κύπρο.

Έτσι, όταν φτάσαμε στις Συμφωνίες κανένας, εντός Κύπρου, δεν τις ήθελε για «παιδί του». Οι θεσμοί του κράτους, όπως και οι δομές του, λειτουργούσαν ανταγωνιστικά προς τις δύο κοινότητες, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει δυνατότητα συνεργασίας, συνεννόησης και κοινών στόχων και επιδιώξεων. Από την άλλη, οι εγγυήτριες δυνάμεις με τη στενή σχέση τους εντός NATO, επιδίωκαν πρώτιστα να εξυπηρετήσουν τα ευρύτερα συμφέροντα της Συμμαχίας παρά της Κύπρου.

Πριν από τις Συμφωνίες, στην ελληνοκυπριακή κοινότητα επικρατούσε ο εθναρχικός λόγος της Εκκλησίας της Κύπρου και της εθνικοφροσύνης, ο οποίος θεωρούσε το σύνολο στοιχείο ως παροίκους και δεν τους λάμβανε υπόψη. Το ΑΚΕΛ διακήρυττε το σεβασμό του στα δικαιώματα της μειονότητας, κάτι όμως που δεν ικανοποιούσε τους Τουρκοκύπριους, αφού επιθυμούσαν να θεωρούνται «κοινότητα». Στο σύνολο της η ελληνοκυπριακή ηγεσία θεώρησε ότι οι Συμφωνίες ήταν ένας σταθμός προς την ένωση αντί η κατάληξη ενός αγώνα, γι' αυτό προσπάθησε να αλλάξει κάποιες από τις στρεβλώσεις του συντάγματος, μια τακτική η οποία οδήγησε στα γεγονότα του 1963-64.

Το κυπριακό σύνταγμα ήταν μια πηγή έντασης και καχυποψίας ανάμεσα στις δύο κοινότητες από την αρχή της λειτουργίας του κράτους. Πολλές και σοβαρές διατάξεις δεν ήταν ξεκάθαρες και χρειάζονταν να διευκρινιστούν, όπως το θέμα του καταμερισμού των εξουσιών στην εκτελεστική εξουσία μεταξύ του Προέδρου και του Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας και του Υπουργικού Συμβουλίου και το θέμα της συστάσεως χωριστών δημαρχείων. Μια άλλη συνταγματική διαφορά που σχετιζόταν με το δικαίωμα αρνησικυρίας του Τούρκου Αντιπροέδρου αναφέρθηκε στο θέμα του βαθμού ενότητας των κυπριακών στρατιωτικών δυνάμεων. Ακόμη μια συνταγματική διαφορά, σχετιζόμενη με τη χωριστή πλειοψηφία στη Βουλή, αναφέρθηκε πάνω στη φορολογική νομοθεσία. Μια άλλη διαφορά μεταξύ των ηγετών των δύο κοινοτήτων είχε προκύψει από το άρθρο 123, 30 παράγραφος 1, του Συντάγματος, το οποίο καθορίζει όπως η Δημόσια Υπηρεσία αποτελείται από 70% Έλληνες και 30% Τούρκους. Το δικαίωμα μονομερούς επέμβασης των εγγυητριών δυνάμεων ήταν το πιο αρνητικό σημείο των Συμφωνιών, διότι αφορά την ίδια την ανεξαρτησία του νεοσύστατου κράτους. Έχουν το δικαίωμα να επεμβαίνουν στις εσωτερικές υποθέσεις του νησιού όποτε εξυπηρετούνται τα συμφέροντά τους.

Το νεοσύστατο κράτος φτιάχτηκε πάνω στη λογική της διχοτόμησης. Όλες σχεδόν οι απαιτήσεις της τουρκοκυπριακής ηγεσίας ενσωματώθηκαν στο σύνταγμα του νεοσύστατου κυπριακού κράτους κάτι που τους μετέτρεψε σε «συνιδιοκτήτες» του. Η τουρκοκυπριακή κοινότητα στόχευε στην «πολιτική ισότητα». Οι Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου επιβεβαιώνουν την επίτευξη του στόχου των Τουρκοκυπρίων. Παραχωρούνται στους Τουρκοκύπριους που εκπροσωπούν το 18% δικαιώματα 30-40%. Πάνω σε αυτή την ανισομέρεια στηρίχτηκε η αντίδραση των Ελληνοκυπρίων για τις Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου, οι οποίοι θεωρούσαν ως φταίχτες τους Τουρκοκύπριους. Ενισχύθηκαν έτσι τα αντιτουρκικά αντανακλαστικά των Ελληνοκυπρίων, οι οποίοι δεν αποδέχονταν την εξίσωσή τους με τους Τουρκοκύπριους.

Η περίοδος συνταγματικής συνύπαρξης έδειξε την αδυναμία των δύο κοινοτήτων να συνεργαστούν στα πλαίσια του ζυριχικού συντάγματος. Οι Τουρκοκύπριοι επέμεναν να απολαμβάνουν τα υπερπρονόμια που τους παραχωρούσαν οι Συμφωνίες, αδιαφορώντας για τη δυνατότητα υλοποίησης ή κατά πόσο ήταν εύκολο να γίνει κάτι τέτοιο σε σύντομο χρονικό διάστημα. Από την άλλη οι Ελληνοκύπριοι ποτέ δεν αντίκρισαν με σοβαρότητα και σεβασμό το σύνταγμα. Συνεπώς, οι διαχωριστικές πρόνοιες του συντάγματος ωθούσαν τις δύο κοινότητες σε παράλληλους και αντιθετικούς δρόμους, σε δύο ανταγωνιστικά στρατόπεδα.

Μέρος Β' Η Κύπρος ανεξάρτητο κράτος

1. Οι εξελίξεις μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου

Μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου δημιουργήθηκαν τρεις Μεικτές Επιτροπές, οι οποίες ήταν εντεταλμένες να προετοιμάσουν την οργάνωση της λειτουργίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Έτσι, στις 2 Απριλίου 1959 σχηματίστηκε η **Μεταβατική Επιτροπή**, προσωρινή δηλαδή κυβέρνηση που περιλάμβανε τους ηγέτες των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων, Μακάριο και Κουτσιούκ και 10 Υπουργούς (εφτά Ελληνοκύπριους και τρεις Τουρκοκύπριους). Τα μέλη της Επιτροπής είχαν συμβουλευτική ψήφο και συμμετείχαν, υπό την προεδρία του Βρετανού Κυβερνήτη Σερ Χιου Φουτ, στη λήψη αποφάσεων για τη διακυβέρνηση του νησιού. Σιγά σιγά και όσο περνούσε ο καιρός, η βρετανική διοίκηση άρχισε να μεταβιβάζει τις εξουσίες των διαφόρων τμημάτων της, ώστε με τη λειτουργία του νέου κράτους να μπορούν να αναλάβουν πλήρως τις ευθύνες τους, *στο τέλος της μεταβατικής περιόδου*⁵⁴. Η δεύτερη Επιτροπή, που καταρτίστηκε, ήταν η **Μεικτή Επιτροπή Κύπρου**, γνωστή και ως Συνταγματική Επιτροπή, με έδρα τη Λευκωσία. Η Επιτροπή αυτή αποτελείτο από αντιπροσώπους της Ελληνικής και της Τουρκικής Κυβέρνησης, της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας και από έναν αλλοδαπό νομικό σύμβουλο και *είχε ως αποστολή την κατάρτιση του σχεδίου Συντάγματος της Δημοκρατίας, με βάση τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου*⁵⁵. Η τρίτη ήταν η **Μεικτή Επιτροπή Λονδίνου**, που είχε ως *έργο της την προετοιμασία των τελικών συμβάσεων και των λεπτομερειών που αφορούσαν τις βρετανικές στρατιωτικές βάσεις στην Κύπρο, την παροχή διευκολύνσεων στις βρετανικές δυνάμεις, τη διευθέτηση οικονομικών θεμάτων και ζητημάτων ιθαγένειας κ.λπ.*⁵⁶

Το έργο των πιο πάνω Επιτροπών αποδείχθηκε αρκετά δύσκολο και διήρκεσε περισσότερο χρόνο από τον αναμενόμενο. Τα σημαντικότερα ζητήματα που λειτούργησαν ως εμπόδιο ήταν: α) η έκταση των βρετανικών βάσεων, β) το θέμα του καταμερισμού των εξουσιών στην εκτελεστική εξουσία μεταξύ του Προέδρου και του Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας και του Υπουργικού Συμβουλίου και γ) το θέμα της σύστασης χωριστών δημαρχείων. Οι δυσκολίες που σχετίζονταν με το έργο των τριών Επιτροπών τελικά ξεπεράστηκαν, *με μεγαλύτερη ή μικρότερη δυσκολία*⁵⁷, και έτσι άνοιξε ο δρόμος για την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κύπρου, στις 16 Αυγούστου 1960. Μετά τα μεσάνυχτα

⁵⁴ Ιεροδιακόνου 1976, σ. 351.

⁵⁵ Κρανιδιώτης 1984, σ. 406.

⁵⁶ ό. π., σσ. 406-407.

⁵⁷ ό. π., σσ. 407-408.

της 15ης Αυγούστου υπογράφηκε το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας από τον τότε Βρετανό Κυβερνήτη Σερ Χιου Φουτ, τους Γενικούς Πρόξενους της Ελλάδας και Τουρκίας, Γ. Χριστόπουλο και Tupfel, και από τους ηγέτες των δύο κοινοτήτων της νήσου, Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και Δρα Κιουτσούκ⁵⁸. Η σημαία της Μεγάλης Βρετανίας υπεστάλη στο Κυβερνείο. Η πρώτη Κυπριακή Δημοκρατία ήταν πια γεγονός.

1.1. Η Ανεξαρτησία

Ο λαός υποδέχτηκε με ενθουσιασμό τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, μετά την επιστροφή του από το Λονδίνο, ο οποίος σε μια ιδιαίτερα επιβλητική συγκέντρωση στην Αρχιεπισκοπή διακήρυξε το γνωστό «Νενικήκαμε. Η Κύπρος είναι Ελεύθερη».

Στην ίδια ομιλία του ο Μακάριος φαίνεται να είχε συνειδητοποιήσει τις μελλοντικές δυσκολίες και δεν παρέλειψε να τονίσει ότι η Ελευθερία δεν ήταν μόνο δικαίωμα, αλλά και βαριά ευθύνη, με αυξημένα καθήκοντα⁵⁹. Προχώρησε, μάλιστα, για να συστήσει στους συμπατριώτες του Ελληνοκύπριους *ειλικρινή συνεργασία με την τουρκική μειονότητα*⁶⁰. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ανταπόκριση του ανταποκριτή του «Economist», ο οποίος διαπίστωνε ότι η ελληνική κοινότητα έχει αρνηθεί με πείσμα να γιορτάσει την από μακρού χρόνου αναμενόμενη διευθέτηση⁶¹. Πάντως, παρά την επιφυλακτική και χωρίς ενθουσιασμό υποδοχή της συμφωνίας, καμιά δημόσια δήλωση δεν έγινε από οποιαδήποτε πολιτική ομάδα ή οποιοδήποτε πολιτικό άνδρα, που να αποκηρύττει τις συμφωνίες.

Κάτω από αυτά τα δεδομένα στην ελληνοκυπριακή κοινότητα άρχισε την πορεία της η νεοσύστατη Κυπριακή Δημοκρατία. Ο λαός πανηγύριζε για τα νέα δεδομένα που δημιουργήθηκαν και μια ελπίδα φωτός κυριαρχούσε πάνω από τη βασανισμένη Κύπρο για ελευθερία και δημοκρατία. Όμως η πραγματικότητα ήταν πολύ διαφορετική. Τα διαιρετικά στοιχεία του συντάγματος, τα υπέρμετρα δικαιώματα, που δόθηκαν στην τουρκοκυπριακή κοινότητα και η απουσία διάθεσης για συνεργασία και συνεννόηση ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους έφεραν σιγά-σιγά τις δύο κοινότητες σε παράλληλους μονόδρομους και πολλές φορές σε αντίθετους δρόμους.

---

⁵⁸ Αιμιλιανίδης 2003, σ. 8.

⁵⁹ Ιεροδιακόνου 1976, σ. 345

⁶⁰ ό. π., σ. 345

⁶¹ ό. π., σ. 346

1.2. Η δυσλειτουργία της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας

Τα πρώτα προβλήματα δεν άργησαν να εμφανιστούν. Οι πρώτες διαφωνίες μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, σχετικά με την εφαρμογή του Συντάγματος, προσγείωσαν τον καθένα στη νέα πραγματικότητα, που είχαν διαμορφώσει οι εμπνευστές των Συμφωνιών. *Από τις πρώτες κιόλας μέρες της εγκαθίδρυσεως της Δημοκρατίας φάνηκε ότι οι δύο κοινότητες υιοθετούσαν ανταγωνιστικές θέσεις, οι οποίες έτειναν να παραλύουν την κυβερνητική μηχανή*⁶². Οι Τουρκοκύπριοι υποστήριζαν την πιστή εφαρμογή του Συντάγματος, καθώς είχαν κάθε συμφέρον γι' αυτό, αφού η δομή εξουσίας που δημιουργήθηκε, τους έφερνε σε προνομιακή θέση έναντι των Ελληνοκυπρίων. Από την άλλη, οι Ελληνοκύπριοι υποστήριζαν ότι ορισμένες διατάξεις του Συντάγματος δεν μπορούσαν να εφαρμοστούν και ότι βρίσκονταν σε δυσαρμονία με το δημόσιο αίσθημα.

Οι βασικότερες διαφωνίες ήταν: το δικαίωμα αρνησικυρίας του Προέδρου και του Αντιπροέδρου, το οποίο παραχωρούσε το άρθρο 50 του Συντάγματος στον καθένα το δικαίωμα να διορίζουν τους Υπουργούς της επιλογής τους σε αναλογία 7 προς 3, η ύπαρξη χωριστών Δημοτικών Αρχών στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις της Κύπρου, η ύπαρξη χωριστής Κοινοτικής Βουλής για Έλληνες και για Τούρκους με δικές τους εξουσίες, γεγονός που δεν απέκλειε τη σύγκρουση εξουσιών με τη Βουλή των Αντιπροσώπων, και οι οποίες αποτελούσαν παράγοντες για ανοιχτή σύγκρουση και η καθιέρωση χωριστών συστημάτων απονομής της δικαιοσύνης, που δημιούργησε τεράστια διοικητικά προβλήματα.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ουσιώδους διαφωνίας μεταξύ των δύο πλευρών αποτελεί η άρνηση της Βουλής να παρατείνει την προσωρινή ρύθμιση για το καθεστώς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η οποία άρνηση οδήγησε την Τουρκοκυπριακή Συνέλευση να ψηφίσει στα τέλη του 1962 νόμο, που προέβλεπε αυστηρά διαχωριστικό σύστημα Αυτοδιοίκησης για τις πέντε μεγαλύτερες πόλεις της Κύπρου (Λευκωσία, Λεμεσός, Λάρνακα, Αμμόχωστος, Πάφος). Τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου που προέρχονταν από την ελληνοκυπριακή Κοινότητα αντέδρασαν με την επιβολή ενιαίου συστήματος Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Και οι δύο πράξεις προσβλήθηκαν στο Συνταγματικό Δικαστήριο και κηρύχθηκαν αντισυνταγματικές. Οι σχετικές αποφάσεις δεν εκτελέστηκαν από τις δύο πλευρές, οι οποίες επέμειναν στις αρχικές τους θέσεις, δημιουργώντας συνταγματικό χάος.

Για τους Τουρκοκύπριους, οι χωριστοί δήμοι ήταν *μια σημαντική ευκαιρία να αυτονομηθούν από την κυρίαρχη ελληνική κοινότητα*⁶³. Οι χωριστοί δήμοι αποτελούσαν μια

⁶² Ιεροδιακόνου 1976, σ. 350.

⁶³ Αιμιλιανίδης 2003, σ. 150.

άκρως διχοτομική διάταξη, αφού «υπέθαλπε» την πολιτική της Τουρκίας για οριστική διχοτόμηση, μια διχοτόμηση που ήταν αδύνατο να επιτευχθεί όσο δεν υπήρχε εδαφικός διαχωρισμός των δύο κοινοτήτων⁶⁴.

Την ίδια περίοδο άρχισαν να σημειώνονται και βίαιες αψιμαχίες, όχι στον βαθμό που θα ακολουθούσαν μετά τα γεγονότα του 1963, ικανές όμως να δημιουργήσουν αναταραχές. Αυτές προκάλεσαν μεγαλύτερη ένταση στο ήδη τεταμένο κλίμα. Οι βομβιστικές επιθέσεις, οι διαδηλώσεις στους δρόμους, οι δολοφονίες τουρκοκυπρίων, όπως των Χικμέτ και Γκιουρκάν, η σύλληψη του τουρκικού πλοιαρίου «Ντενίζ» με φορτίο όπλων για τους Τουρκοκύπριους, καταδείκνυαν την απαρχή της δυσλειτουργίας της νεοσύστατης Δημοκρατίας. Η αντιπαράθεση ακόμη ανάμεσα στο Γρίβα και το Μακάριο, η οποία επηρέαζε ακόμα περισσότερο το κλίμα στην Κύπρο. Η διάσταση αυτή επεκτάθηκε και μεταξύ των ηγετικών στελεχών της ΕΟΚΑ. Ένας σχετικά μικρός αριθμός εξέφρασε υποστήριξη στον Γρίβα, αλλά η σημαντική πλειοψηφία στάθηκε στο πλευρό του Μακαρίου⁶⁵.

Ούτε στην εξωτερική πολιτική της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν έλειψαν οι αντιπαράθεσεις και οι διαφωνίες. Το Σεπτέμβριο του 1961 ο Μακάριος προσωπικά συμμετείχε στο συνέδριο των Αδεσμεύτων στο Βελιγράδι. Επίσης, στα Ηνωμένα Έθνη ο αντιπρόσωπος της Κυπριακής Δημοκρατίας ταυτιζόταν με την πολιτική των Αφρικανο-ασιατικών κρατών. Η πολιτική αυτή σύντομα άρχισε να ενοχλεί τους Τούρκους⁶⁶. Ο Αντιπρόεδρος Κουτσιούκ παραπονέθηκε και δύο μήνες αργότερα προσέφυγε στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, του οποίου πρόεδρος ήταν ο Γερμανός καθηγητής Φόρτσοφφ, ζητώντας μια ερμηνεία των συνταγματικών ασαφειών σε σχέση με τα δικαιώματα της αρνησικυρίας στις εξωτερικές υποθέσεις, τα οποία, όπως ισχυρίστηκε, είχαν περιοριστεί από τους Έλληνες υπουργούς⁶⁷.

Επιπλέον, αυθαίρετα, οι Τουρκοκύπριοι χρησιμοποίησαν το δικαίωμα για χωριστές πλειοψηφίες στη Βουλή και στις 31 Μαρτίου 1961 καταψήφισαν τα φορολογικά νομοσχέδια. Στις 19 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου καταψήφισαν το νομοσχέδιο για το φόρο εισοδήματος, της σημαντικότερης πηγής εσόδων για ένα κράτος, διότι απαιτούσαν να εγκρίνονται οι φορολογικοί συντελεστές κάθε χρόνο. Στόχο είχαν τη διατήρηση των χωριστών πλειοψηφιών, αναφορικά με το φόρο εισοδήματος⁶⁸. Αρχίζε τότε η χωριστή είσπραξη φόρων από τις δυο Κοινοτικές Συνελεύσεις και πρόβαλλε μια διχοτομική κατάσταση στην ίδια τη λειτουργία του κράτους.

⁶⁴ ό. π., σ. 150.

⁶⁵ Ιεροδιακόνου 1976, σσ. 346-347.

⁶⁶ ό. π., σσ. 353.

⁶⁷ ό. π., σσ. 353-354.

⁶⁸ Αιμιλιανίδης 2003, σ. 95-96.

Στις 20 Οκτωβρίου 1961, ο Κουτσιούκ ανέτρεπε με το δικαίωμα αρνησικυρίας την απόφαση του υπουργικού συμβουλίου για την ίδρυση ενιαίου στρατού της Δημοκρατίας. Ακολούθησε σκληρή αντιπαράθεση σε κοινοβουλευτικό επίπεδο ανάμεσα στους βουλευτές των δύο κοινοτήτων για το συγκεκριμένο θέμα, στα πλαίσια συζήτησης του τακτικού προϋπολογισμού. Ο τουρκοκύπριος βουλευτής Χουσεϊν Νετζζέτ χαρακτηριστικά ανέφερε ότι *όλα τα κράτη του κόσμου, που δημιουργούν στρατό στους κόλπους τους δίνοντας σε αυτόν όλη την εμπιστοσύνη τους, προσπαθούν να τον συντηρούν. Δεν μπορώ να αντιληφθώ ποιος ο σκοπός του να μην δημιουργηθεί ο στρατός στην Κύπρο, παρόλο ότι το Σύνταγμα υφίσταται τόσο θεμελιώδες για το σκοπό αυτό*⁶⁹. Ο βουλευτής του ΑΚΕΛ, Γιάγκος Ποταμίτης, υποστήριξε ότι ένα μικρό στρατιωτικό σώμα 2000 ανδρών δεν μπορεί να εξασφαλίσει την ασφάλεια της Κύπρου. Υποστήριξε ακόμα ότι για να είναι ασφαλής η Κύπρος χρειάζεται τη φιλία όλων των γειτονικών και των άλλων λαών. *Η μόνη ασφάλεια της Κύπρου είναι η πολιτική φιλίας και ειρήνης προς όλους*⁷⁰. Το ΑΚΕΛ θεωρεί την δημιουργία κυπριακού στρατού περιττή και άχρηστη και πιστεύει ότι σε τίποτε δεν πρόκειται να χρησιμεύσει στην Κυπριακή Δημοκρατία⁷¹.

Ο Γλαύκος Κληρίδης θεωρεί την ίδρυση στρατού *μια δαπανηρή και άχρηστη πολυτέλεια*⁷². Τελικά η συνταγματική διάταξη αναφορικά με το στρατό της Δημοκρατίας παρέμεινε ανεφάρμοστη ως την έναρξη των διακοινοτικών ταραχών.

Επιπλέον, στην τουρκοκυπριακή κοινότητα αποθαρρύνονται οι εμπορικές συναλλαγές με τους Ελληνοκύπριους, με το σύνθημα “από Τούρκο σε Τούρκο”⁷³ και απαγορεύεται η είσοδος Ελληνοκυπρίων στις τουρκοκυπριακές συνοικίες. *Οι δύο κοινότητες δεν είναι πρόθυμες να συνεργαστούν για την επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν. Η μεν τουρκοκυπριακή πλευρά δεν δέχεται συνταγματικές αναθεωρήσεις, η δε ελληνοκυπριακή δεν υιοθετεί οποιαδήποτε άλλη λύση εκτός αυτών*⁷⁴.

2. Οι θέσεις των εμπλεκόμενων για συνταγματικές αναθεωρήσεις

Ο Μακάριος στις 4 Ιανουαρίου 1962, διακήρυξε την πρόθεση του να παραγνωρίσει τις συνταγματικές διατάξεις των οποίων η τουρκοκυπριακή ηγεσία έκανε κατάχρηση και να προχωρήσει, χωρίς να παραβλάπτει τα τουρκικά συμφέροντα, στην αναθεώρηση του συντάγματος. Λίγες μέρες αργότερα, στις 10 Φεβρουαρίου 1962, ακολούθησε μια

---

⁶⁹ Αιμιλιανίδης 2003, σ. 64.

⁷⁰ ό. π., σσ. 65-66.

⁷¹ ό. π., σ. 66.

⁷² Κληρίδης 1988, τ. Α', σ. 138.

⁷³ Λάμπρου 2004, σ. 82.

⁷⁴ Κληρίδης 1988, τ. Α', σ. 161.

δυναμική ομιλία του Υπουργού Εσωτερικών Πολύκαρπου Γιωρκάτζη με κύρια γραμμή την Ένωση. *Ήταν η γραμμή των Ελλήνων αξιωματικών, που υπηρετούσαν στην Κύπρο, μερίδας των αγωνιστών και όλων εκείνων, που λόγω της γενικής δυσaréσκειας από τις Συμφωνίες και των προβαλλόμενων δυσκολιών, επανέφεραν το αίτημα της Ένωσης*⁷⁵. Ο Ισμέτ Κοτάκ έγραφε: «Το 1570 εθυσιάσθησαν 80.000 μάρτυρες, σήμερα δε προκειμένου να προστατεύσομεν τα δικαιώματά μας επί των εδαφών αυτών, είμεθα έτοιμοι να θυσιάσωμεν ακόμη και πολλαπλασίους των 80.000 μαρτύρων⁷⁶ ... Όταν εξαντληθή η υπομονή μας, ουδείς θα δυνηθή να αντιμετωπίση τον Τούρκον, του οποίου το σύνθημα είναι 'θάνατος ή διχοτόμησις'⁷⁷».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι συμπεριφορές των ηγετών των δύο κοινοτήτων, οι οποίοι, ενώ εκπροσωπούσαν το Κυπριακό Κράτος, αγωνίζονταν να το καταργήσουν, οι μὲν επιδιώκοντας την Ένωση και οι δε επιδιώκοντας τη Διχοτόμηση. Οι Ελληνοκύπριοι είχαν «ανεπίσημη» θέση, την οποία είχε σχεδιάσει και υποστήριζε σε εγκυκλίους και οδηγίες της η στρατιωτική οργάνωση, που πήρε το όνομα «Ακρίτας», με επικεφαλής τον Πολύκαρπο Γιωρκάτζη, ο οποίος ήταν Υπουργός Εσωτερικών της Δημοκρατίας. Σε αυτή συμμετείχαν επίσης ως υπαρχηγοί ο τότε πρόεδρος της Βουλής Γλαύκος Κληρίδης και ο Υπουργός Εργασίας Τάσος Παπαδόπουλος. Επιτελάρχης ανέλαβε ο Νίκος Κόσιης.⁷⁸ Ο Γλ. Κληρίδης αναφέρει ότι ο ίδιος δεν είχε προσωπική γνώση του σχεδίου έως ότου δημοσιεύθηκε λίγα χρόνια αργότερα σε κυπριακή εφημερίδα⁷⁹. Το σχέδιο προνοούσε την κατά στάδια κατάργηση των αρνητικών σημείων του συντάγματος και των Συμφωνιών και αποδέσμευση από τις περιοριστικές πρόνοιές τους, ώστε να καταστεί ανεμπόδιστη η άσκηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης. Το Σχέδιο θεωρούσε αναγκαίο και έθετε ως προϋπόθεση επιτυχίας να μη προβληθεί ή διακηρυχθεί η Ένωση ως αίτημα ή στόχος του αγώνα, αλλά να συγκαλυφθεί κάτω από την απαίτηση για άσκηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης. Θεωρούσε βέβαιο ότι με την πρόοδο για επιτυχή εφαρμογή του σχεδίου οι Τούρκοι θα προκαλούσαν σύγκρουση. Οπότε επιβαλλόταν δυναμική και αποτελεσματική αντιμετώπιση της τουρκικής δραστηριότητας και εν περιπτώσει γενικωτέρας και γενικεύσεως της συγκρούσεως πρέπει να είμεθα έτοιμοι να προχωρήσωμεν εις ενεργείας, περιλαμβανομένης και της αμέσου κηρύξεως της Ενώσεως, διότι ουδείς λόγος αναμονής ή διπλωματικών ενεργειών θα υπάρχη⁸⁰.

⁷⁵ Χριστοδούλου 1996, σ. 63-64.

⁷⁶ ό. π. , σ. 64.

⁷⁷ ό. π. , σ. 64.

⁷⁸ ό. π. 66.

⁷⁹ Κληρίδης 1988, τ. Α', σ. 224.

⁸⁰ Χριστοδούλου 1996, σ. 66.

Το ΑΚΕΛ υπογραμμίζει ότι επιβάλλεται να καταργηθούν οι συνθήκες Εγγυήσεως και Συμμαχίας και να αναθεωρηθεί το σύνταγμα με προσφυγή της Κύπρου στον ΟΗΕ⁸¹ και εκτιμά ότι επιβάλλεται η δημιουργία συνθηκών που να αποβλέπουν στην αρμονική συμβίωση και συνεργασία ανάμεσα στις δύο κοινότητες⁸².

Η Τουρκία προειδοποιούσε μέσω του Τούρκου πρωθυπουργού πως, χωρίς τη συγκατάθεση της Τουρκίας δεν μπορούσε να επιχειρηθεί καμιά μεταβολή στο Κυπριακό Σύνταγμα⁸³. Παρόμοια στάση κρατά και η Μ. Βρετανία η οποία δήλωνε πως θα είμαστε σθεναρά αντίθετοι σε οποιαδήποτε ριζική αλλαγή της διευθέτησης⁸⁴. Στο ίδιο μήκος κύματος και η κυβέρνηση Καραμανλή, η οποία εκτιμούσε ότι οι επιμέρους υπαρκτές αδυναμίες των συμφωνιών του 1959 δεν μπορούσαν σε καμία περίπτωση να αντισταθμίσουν τα οφέλη που αποκόμιζαν οι Ελληνοκύπριοι από την ειρήνευση [...] Η Ελληνική Κυβέρνηση διέβλεπε σοβαρούς λόγους από μια νέα σύγκρουση στην Κύπρο, τόσο για το ελληνικό στοιχείο του νησιού, όσο και για την ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και για την ίδια την Ελλάδα⁸⁵. Η ελληνική κυβέρνηση προειδοποιούσε τον Μακάριο να μην προχωρήσει σε οποιαδήποτε κίνηση για αναθεώρηση του συντάγματος, προπαντός μονομερώς⁸⁶. Ωστόσο, ούτε ο Παπανδρέου, ούτε ο Βενιζέλος, ούτε κανένας άλλος Έλληνας πολιτικός επιδίωξε ή εξέθεσε πρόθεση να παρεμποδίσει ή να συμβουλευσει καν το Μακάριο να σταματήσει τη συνεχιζόμενη έντονη προσπάθεια του για αναθεώρηση. Ο Μακάριος αφέθηκε ελεύθερος από την κυβέρνηση⁸⁷.

Μπροστά στη συνεχή επιδείνωση της εσωτερικής ανωμαλίας, ο Μακάριος πήρε την πρωτοβουλία για αναθεώρηση του συντάγματος. Έτσι, άρχισε τις προσπάθειες με τις εμπλεκόμενες χώρες και με τους Τουρκοκύπριους από τους οποίους συνάντησε, όπως είδαμε, άρνηση. Ο ίδιος ο Μακάριος δεν προτίθετο να ενεργήσει μονομερώς στο συγκεκριμένο ζήτημα και ότι, όταν θα θεωρούσε άμεση την ανάγκη για οποιαδήποτε αλλαγή, θα επιδίωκε συνεννόηση με την τουρκική κυβέρνηση για τη λήψη της κατάλληλης απόφασης⁸⁸. Επίσης, ο διπλωμάτης Δ. Μπίτσιος στο βιβλίο του «Κρίσιμες Ώρες» υποστηρίζει ότι: «ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος υπέβαλε προτάσεις αναθεωρήσεως του Συντάγματος και όχι απειλές μονομερούς ενέργειας⁸⁹».

⁸¹ Πολιτικές Αποφάσεις και Ψηφίσματα, σ. 210.

⁸² ό. π., σ. 210.

⁸³ Λάμπρου 2004, σ. 93.

⁸⁴ ό. π., σ. 96.

⁸⁵ Καραμανλής / Σβολόπουλος, 1992-1997, τ. Ε', σ. 609.

⁸⁶ Χριστοδούλου 1996, σ. 67.

⁸⁷ Χριστοδούλου 1995, σ. 174.

⁸⁸ Χριστοδούλου 1996, σ. 65.

⁸⁹ Μπίτσιος 1977, σ. 139.

2.1. Ο ρόλος της Μ. Βρετανίας για την αναθεώρηση του Συντάγματος

Αξίζει, νομίζω, να εξετάσουμε το ρόλο της Μ. Βρετανίας σε όλη αυτή την πορεία ετοιμασίας και κατάθεσης της πρότασης για την αναθεώρηση του συντάγματος. Αυτό το οποίο γινόταν αποδεκτό από όλους σχεδόν τους μελετητές ήταν ότι ο Ύπατος Αρμοστής της Μ. Βρετανίας στην Κύπρο Κλαρκ ενεργούσε με δική του πρωτοβουλία, όταν συμβούλευε τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο να προχωρήσει με την αναθεώρηση του συντάγματος. *Αυτή την εκδοχή υποστήριζε και η Μ. Βρετανία*⁹⁰. Τα τελευταία χρόνια η ιστορική έρευνα έχει καταδείξει, ότι υπήρχε συνειδητή εμπλοκή της Μ. Βρετανίας, με στόχο την εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων. Αποδείχθηκε πως η θέση της Μ. Βρετανίας ήταν αρκετά αντιφατική στην εξέλιξη των γεγονότων. Ο Κλαρκ όχι μόνο δεν διατύπωσε καμία αντίρρηση αλλά αντίθετα, *προέβηκε ο ίδιος σε κάποιες χειρόγραφες τροποποιήσεις στο κείμενο*⁹¹, το οποίο είχε ετοιμάσει ο Γλ. Κληρίδης κατόπιν εντολής του αρχιεπισκόπου Μακαρίου.

Ο Δρουσιώτης, στο βιβλίο του «Η πρώτη διχοτόμηση» υποστηρίζει ότι ενώ *το Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών είχε κατηγορηματικά αντίθετες απόψεις, το Υπουργείο Κοινοπολιτειακών Σχέσεων, όπως και ο Ύπατος Αρμοστής στη Λευκωσία, έκλειναν υπέρ του ότι όφειλαν να δουν με ευμένεια τις προσπάθειες Μακαρίου. Είναι εμφανής η αδυναμία από τη μεριά της Μ. Βρετανίας χάραξης ενός συγκροτημένου σχεδιασμού για το ζήτημα της αναθεώρησης του Συντάγματος*⁹². Η ασάφεια αυτή του Λονδίνου αντανακλούσε στην ουσία το δίλημμα που αντιμετώπιζε. *Από τη μια αν αντιδρούσε στις προθέσεις του Αρχιεπισκόπου να αναθεωρήσει το Σύνταγμα υπήρχε ο κίνδυνος να απομακρυνθεί η Κύπρος ακόμα περισσότερο από τη Δύση και η παρουσία των βρετανικών κυρίαρχων στρατιωτικών βάσεων στο νησί να ήταν αβέβαιη. Από την άλλη αν τον υποστήριζαν, θα αποξένωναν την Τουρκία, με αρνητικές συνέπειες όχι μόνο για το ΝΑΤΟ αλλά και για το CENTO και γενικότερα τη βρετανική παρουσία στη Μέση Ανατολή*⁹³.

Καθίσταται φανερό ότι οι Βρετανοί γνώριζαν τις προθέσεις του Μακαρίου, όπως και τις θέσεις της Τουρκίας. Ο Βρετανός πρέσβης στην Τουρκία Άλλεν σε έκθεση του καταλήγει ότι *υπάρχουν εσωτερικοί πολιτικοί λόγοι που επιβάλλουν την εικόνα της*

---

⁹⁰ Φάντης 1999, σ. 104.

⁹¹ Σοφοκλέους 2008, σ. 447.

⁹² Δρουσιώτης 2005, σσ. 88-89.

⁹³ Ριζάς 2000, σ. 35.

αποφασισμένης Τουρκίας να υπερασπίσει μέχρι πικρού τέλους την τουρκική θέση στην Κύπρο⁹⁴.

Ο Δρουσιώτης συμπεραίνει ότι ο Μακάριος γνώριζε τη βρετανική πολιτική στο ζήτημα της αναθεώρησης του Συντάγματος μετά το επίσημο διάβημα της 14^{ης} Σεπτεμβρίου⁹⁵. Ο Φάντης (1999) σημειώνει: «Θα πρέπει να αναλάβουμε το ρόλο του έντιμου μεσάζοντος αν θα υπάρξει οποιαδήποτε πιθανότητα επίτευξης συμβιβασμού. Υπάρχουν φανεροί κίνδυνοι για μας στην υιοθέτηση τέτοιας πορείας. Όμως ελπίζω ότι αυτοί θα μειωθούν. Δεν εισηγούμαι την ανάληψη ηγετικού ρόλου στη διαμόρφωση των προτάσεων για συνταγματική αναθεώρηση, αλλά θα πρέπει να εργασθούμε για να εξασφαλίσουμε το ότι θα μας επιτραπεί να σχολιάσουμε τις προτάσεις του Αρχιεπισκόπου πριν αυτές δοθούν στους Τούρκους» (σ. 109). Με βάση την πιο πάνω εισήγηση, σύμφωνα με σημείωμα του Ντόνσον, *ο Κλαρκ εξουσιοδοτήθηκε να δει και να σχολιάσει τις προτάσεις Μακαρίου, όπως κι έγινε, με την προϋπόθεση ότι αυτό μπορεί να γίνει με πλήρη μυστικότητα*⁹⁶.

Ο Μακάριος σε επιστολή του την 1^η Μαρτίου 1964 προς τον πρωθυπουργό Γεώργιο Παπανδρέου χαρακτήριζε τη στάση της βρετανικής κυβέρνησης «ουδόλως ειλικρινή». Αναφέρει πως έγιναν συνομιλίες μεταξύ του και του Κλαρκ σχετικά με την ενέργειά του για την τροποποίηση του Συντάγματος. Το υπόμνημα με τα «13 Σημεία» ετοιμάστηκε, κατά τον Μακάριο, με συμβουλή και παρότρυνση του Σαντς και το τελικό κείμενο διατυπώθηκε σε συνεργασία με τον Υπάτο Αρμοστή Κλαρκ. Ο Μακάριος με το γράμμα του ήθελε να αντικρούσει τη μομφή για τη βεβιασμένη του ενέργεια που του προσήπταν διάφοροι. Ο Βλάχος θεωρεί ότι η κυπριακή κυβέρνηση είχε περισσότερη εμπιστοσύνη στην ικανότητα και την ειλικρίνεια ενός Βρετανού διπλωμάτη παρά στην ελληνική κυβέρνηση, που σαφώς προσπάθησε να αποτρέψει τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο να προχωρήσει στην κατάθεση των δεκατριών σημείων⁹⁷.

Οι Βρετανοί, αφού γνώριζαν τις θέσεις και των δύο πλευρών, καθοδήγησαν τις εξελίξεις έτσι που να εξυπηρετηθούν τα δικά τους πολιτικά και στρατιωτικά συμφέροντα.

2.1.1. Η αναθεώρηση του Συντάγματος

---

⁹⁴ Φάντης 1999, σ. 109.

⁹⁵ Δρουσιώτης 2005, σσ. 88-89.

⁹⁶ Φάντης 1999, σ. 109.

⁹⁷ Βλάχος 1980, σσ. 278-279.

Έχοντας όλα αυτά ενώπιον του ο Μακάριος οδηγήθηκε τελικά στην απόφαση να εισηγηθεί στις 30 Νοεμβρίου 1963, λίγες μέρες μετά τις εκλογές στην Ελλάδα και την ήττα του Καραμανλή, στον Αντιπρόεδρο Κιουτσούκ και στις Εγγυήτριες Δυνάμεις, την αναθεώρηση του Συντάγματος, μέσα από το σχέδιο των «13 σημείων».

Οι προτάσεις του Μακαρίου αναφέρονταν σ' εκείνους τους τομείς του Συντάγματος, οι οποίοι, κατά τα τρία χρόνια της εφαρμογής του, είχαν προκαλέσει προστριβές. *Μερικές, όμως, από τις αναθεωρήσεις που πρότεινε έθιγαν τα θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος, που βάσει του άρθρου 162, έπρεπε να παραμείνουν αμετάβλητα*⁹⁸, με στόχο όχι να στερήσει από την τουρκοκυπριακή κοινότητα τα λογικά δικαιώματα και συμφέροντά της, *αλλά να αρθούν ορισμένα εμπόδια για ομαλή λειτουργία της πολιτείας*⁹⁹.

Τα δεκατρία σημεία περιλάμβαναν:

1. Κατάργηση του δικαιώματος αρνησικυρίας του Προέδρου και του Αντιπροέδρου.
2. Αντικατάσταση του Προέδρου της Δημοκρατίας από τον Αντιπρόεδρο, όταν ο πρώτος απουσίαζε προσωρινά ή δεν μπορούσε να εξασκήσει τα καθήκοντά του.
3. Εκλογή του Έλληνα Προέδρου της Βουλής των Αντιπροσώπων και του Τούρκου Αντιπροέδρου από τη Βουλή στο σύνολό της και όχι όπως μέχρι τότε, δηλαδή με χωριστή ελληνική και τουρκική πλειοψηφία για τον καθένα.
4. Ο Αντιπρόεδρος της Βουλής (Τουρκοκύπριος) να εκτελεί καθήκοντα Προέδρου του Σώματος (στη θέση του Ελληνοκύπριου και όχι ο γηραιότερος Ελληνοκύπριος βουλευτής).
5. Κατάργηση των διατάξεων του Συντάγματος σχετικά με χωριστές πλειοψηφίες για την ψήφιση ορισμένων νόμων από τη Βουλή.
6. Εγκαθίδρυση ενιαίων δήμων.
7. Συγκρότηση ενιαίας δικαστικής εξουσίας.
8. Ενοποίηση της Χωροφυλακής και της Αστυνομίας και κατάργηση όλων των διατάξεων για χωριστά Σώματα Ασφάλειας.
9. Καθορισμό της αριθμητικής δύναμης της αστυνομίας και του στρατού με νόμο
10. Τροποποίηση της συμμετοχής Ελλήνων και Τούρκων Κυπρίων στις δημόσιες υπηρεσίες, τις δυνάμεις ασφαλείας και την άμυνα με βάση την αναλογία του πληθυσμού των δυο κοινοτήτων.
11. Μείωση του αριθμού των μελών της επιτροπής δημοσίων υπηρεσιών από δέκα σε πέντε.

---

⁹⁸ Τσαρδανίδης, σ. 16-17.

⁹⁹ Γραικός 1991, σ. 185.

12. Λήψη αποφάσεων της ΕΔΥ με απλή πλειοψηφία και όχι με χωριστή των Ελλήνων και Τούρκων μελών.

13. Κατάργηση της Ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης.

Είναι φανερό πως από τις εισηγήσεις του Μακαρίου αντικειμενικός του στόχος ήταν η υπέρβαση των προνοιών διαιρετικού χαρακτήρα, των προκαθορισμένων ποσοστών και των δικαιωμάτων αρνησικυρίας που παρείχε το σύνταγμα και η δημιουργία και η ενίσχυση των ενοποιητικών στοιχείων σ' αυτό. Οι προτάσεις αυτές όμως, δεν βρήκαν πρόσφορο έδαφος, ούτε ανάμεσα στις εγγυήτριες δυνάμεις, ούτε ανάμεσα στους Τουρκοκύπριους. Η Τουρκία μάλιστα απορρίπτει τις εισηγήσεις Μακαρίου, *προτού τοποθετηθεί η τουρκοκυπριακή ηγεσία*¹⁰⁰. Ο Κρανιδιώτης, ο στενότερος συνεργάτης του Μακαρίου, θα παρατηρήσει: «Η πρόθεση του Μακαρίου ήταν σωστή. Η μεθόδευση όμως της τροποποίησης του Συντάγματος δεν ακολούθησε τη διαδικασία εκείνη, που θα επέτρεπε να πραγματοποιηθούν οι σχεδιαζόμενες μεταβολές χωρίς αντιδράσεις. Η βελτίωση του Συντάγματος έπρεπε να επιδιωχθεί βαθμιαία και σε στενή συνεργασία με τους Τουρκοκύπριους, την Άγκυρα και την Αθήνα.» *Ο Μακάριος επιδίωκε με τις συνταγματικές προτάσεις του να προσδώσει στο κράτος περισσότερο ενιαίο χαρακτήρα. Τα περισσότερα σημεία οδηγούσαν σε σημαντική αποδυνάμωση του δικοινοτικού χαρακτήρα της κυπριακής πολιτειακής τάξης. Η πολιτική βούληση του Μακαρίου ήταν δεδομένη στο εν λόγω θέμα, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως όλες του οι προτάσεις ήταν απαράδεκτες*¹⁰¹.

3. Οι διακοινοτικές ταραχές του 1963

Η ατμόσφαιρα στην Κύπρο μετά την κατάθεση των «13 σημείων» είναι ιδιαίτερα τεταμένη. Μία συμπλοκή Ελληνοκύπριων αστυνομικών με Τουρκοκύπριους στις 21 Δεκεμβρίου στάθηκε η αφορμή, όταν αυτοί αρνήθηκαν να σταματήσουν για έλεγχο, να ξεκινήσουν οι συγκρούσεις. *Τα γεγονότα εξελίχθηκαν ραγδαία με τα όσα ακολούθησαν*¹⁰². Αρχίζουν συγκρούσεις ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους σε ολόκληρο το νησί. Η Κύπρος μπήκε σε μια περίοδο αιματηρών συγκρούσεων και σοβαρών, συγκεκριμένων ενεργειών για την πραγματοποίηση της προγραμματισμένης διχοτόμησης. Στην Τουρκία άρχιζε πραγματικός πολεμικός πυρετός, ενώ στην Κύπρο οι Τουρκοκύπριοι αποχωρούσαν από την κυβέρνηση της Δημοκρατίας και άρχιζαν τα πρώτα διοικητικά τους μέτρα για την ίδρυση και την οργάνωση χωριστού τουρκοκυπριακού κράτους.

¹⁰⁰ Χριστοδουλίδης 2009, σ. 144.

¹⁰¹ Πανεπιστημιακές σημειώσεις

¹⁰² Χριστοδούλου 1995, σ. 178.

Οι οπλισμένες τουρκοκυπριακές δυνάμεις, κάτω από την καθοδήγηση της εξτρεμιστικής ΤΜΤ και Τούρκων επιτελικών, κινήθηκαν αστραπιαία και επιδόθηκαν στην άμεση και βίαιη μετακίνηση τουρκικών πληθυσμών ώστε να συμπληρώσουν τη συγκρότηση ορισμένων τουρκικών θυλάκων. Παράλληλα, επιδίωκαν να θέσουν κάτω από τον έλεγχό τους για τους σκοπούς της διχοτόμησης και εν αναμονή τουρκικής απόβασης, βασικές περιοχές, όπως το δρόμο που συνέδεε τη Λευκωσία με την Κερύνεια, που ήταν ζωτικής σημασίας για την κίνηση των τουρκικών στρατευμάτων.

Στη Λευκωσία γίνονται οι πιο εκτεταμένες συγκρούσεις, με θύματα και από τις δύο κοινότητες. Οι Τούρκοι βρέθηκαν πανέτοιμοι και εξοπλισμένοι να δράσουν σε συντονισμό με την ΤΟΥΡΔΥΚ. Οι Τουρκοκύπριοι κατορθώνουν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους μια μεγάλη περιοχή, που εκτείνεται από τον τουρκοκυπριακό τομέα της Λευκωσίας και φτάνει μέχρι την οροσειρά του Πενταδάχτυλου. Έτσι, δημιουργείται ο μεγαλύτερος τουρκοκυπριακός θύλακας στο νησί. Παράλληλα, δημιουργούνται και μικρότεροι θύλακες σε άλλα μέρη της Κύπρου¹⁰³.

Με τον τρόπο αυτό πέτυχαν τον πρώτο εθνικό διαχωρισμό δημιουργώντας καθαρές τουρκικές περιοχές. Ταυτόχρονα δημιούργησαν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για τη στήριξη και υποβοήθηση αποβατικής ενέργειας του τουρκικού στρατού. Η συνολική έκταση των περιοχών που οι Τούρκοι έθεσαν κάτω από τον έλεγχό τους ήταν γύρω στο 5% του κυπριακού εδάφους.

Ταραχές ακολούθησαν και στις άλλες πόλεις, μόλις έγιναν γνωστά τα επεισόδια. Σε συνέντευξή του ο Μακάριος την 21^η Δεκεμβρίου υποστήριξε για τη «Συνθήκη Εγγύησης» πως ήταν από την αρχή άκυρη, διότι *βρισκόταν σε αντίφαση με σαφείς διατάξεις του χάρτη του ΟΗΕ*¹⁰⁴.

Στις 30 Δεκεμβρίου 1963 συμφωνείται κατάπαυση του πυρός και παρεμβολή βρετανών στρατιωτικών μεταξύ των αντιμαχομένων¹⁰⁵ με πρωτοβουλία των Βρετανών. Ο Διοικητής των βρετανικών βάσεων χαράσσει τη λεγόμενη «Πράσινη Γραμμή» σε χάρτη της Λευκωσίας, με πράσινο μελάνι. Τότε ήταν που μοιράστηκε η Λευκωσία, η οποία διαχωρίζει τον ελληνοκυπριακό από τον τουρκοκυπριακό τομέα μέχρι σήμερα. Η γραμμή αυτή, ξεκινούσε από το Λήδρα Πάλας, περνούσε από την Πύλη Πάφου και διά των οδών Πάφου και Ερμού, συνέχιζε στην περιοχή Αγίου Κασσιανού και κατέληγε στην περιοχή Καϊμακλίου - Βορείου Πόλου. Οι Τουρκοκύπριοι, που ζούσαν σε μεικτά χωριά ή σε οικισμούς περικυκλωμένους από ελληνοκυπριακά χωριά, υποχρεώνονται από την ηγεσία

¹⁰³ Δεκλερής 1981, σσ. 72-75.

¹⁰⁴ Σοφοκλέους 2008, σ. 476.

¹⁰⁵ Λάμπρου 2004, σ. 111.

τους και από πράξεις φανατικών Ελληνοκυπρίων να προσφυγοποιηθούν και να καταφύγουν στους θύλακες, που δημιουργούνται σε ολόκληρη την Κύπρο και καλύπτουν περίπου το 5% του κυπριακού εδάφους¹⁰⁶. Η ζωή τους σε συνθήκες αποκλεισμού ήταν ιδιαίτερα δύσκολη¹⁰⁷. Οι σχέσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες διακόπτονται. Οι Ελληνοκύπριοι έχουν το βλέμμα στραμμένο προς την Ένωση και οι Τουρκοκύπριοι προς τη Διχοτόμηση. Η Κυπριακή Δημοκρατία έχει καταρρεύσει και η Τουρκία απειλεί ότι θα επέμβει στην Κύπρο.

Μπροστά στα νέα δεδομένα οι τρεις εγγυήτριες χώρες αναλαμβάνουν ειρηνευτικό ρόλο. Όπως αναφέρει ο Χριστοδούλου *ο τότε πρέσβης της μητρός πατρίδος κ. Δελιβάνης, συνοδευόμενος υπό του Υπάτου Αρμοστού της Μεγάλης Βρετανίας σερ Άρθουρ Κλαρκ και του Τούρκου πρεσβευτού κ. Οζκόλ, παρουσιάστησαν εις το Προεδρικόν Μέγαρον, χωρίς τουλάχιστον ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας να είχε ειδοποιηθεί υπό της ελληνικής πρεσβείας ως προς τον σκοπόν της επισκέψεώς των, διά να του παρουσιάσουν την σύμφωνον απόφασιν των τριών κυβερνήσεων. Εξεδόθη ανακοινωθέν περί της αναλήψεως ειρηνευτικού ρόλου υπό των Βρετανικών δυνάμεων, το οποίον ανέγνωσα εις τον τύπον*¹⁰⁸.

Συγκαλούν, με πρωτοβουλία των Βρετανών, Διάσκεψη στο Λονδίνο από τις 15 του Γενάρη έως τις 10 του Φλεβάρη του 1964 για την αντιμετώπιση της κρίσης, με συμμετοχή των τριών Εγγυητριών Δυνάμεων και εκπροσώπους των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Η Διάσκεψη αυτή θα οδηγηθεί τελικά σε αδιέξοδο.

Η κυπριακή αντιπροσωπεία, με επικεφαλής τον Γλαύκο Κληρίδη, που πήρε μέρος στη Διάσκεψη του Λονδίνου, υπέβαλε τις προτάσεις της, στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν γενικές θέσεις, όπως *η Κύπρος να αποτελέσει ανεξάρτητη και ενιαία Δημοκρατία ... και να ακυρωθούν οι συνθήκες Εγγύησης και Συμμαχίας*¹⁰⁹, αλλά και πιο συγκεκριμένες. Ο Γλ. Κληρίδης πρότεινε την αλλαγή του συστήματος σε κοινοβουλευτικό, κοινούς εκλογικούς καταλόγους και ενοποίηση της δικαστικής εξουσίας.

Στις 6 Φεβρουαρίου ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών απέρριψε τις προτάσεις των Ελληνοκυπρίων, ενώ στη συνέχεια έδωσε ρηματική διακοίνωση για αντίδραση. Η Τουρκία απειλούσε ακόμα και με στρατιωτική επέμβαση σε περίπτωση μεταβολής του Συντάγματος. Οι απαντητικές θέσεις της Τουρκίας συνοψίζονταν στη θέση ότι *το κυπριακόν κράτος δεν είναι ελληνικόν κράτος, αλλά κοινοτικόν κράτος, το οποίον ιδρύθη με συμφωνίαν των δύο κοινοτήτων. Τούτο ήτο βασικόν στοιχείον των Συμφωνιών και του*

---

¹⁰⁶ Χριστοδουλίδης 2009, σ. 145

¹⁰⁷ Λάμπρου 2004, σ. 115.

¹⁰⁸ Χριστοδούλου 1996, σ. 179.

¹⁰⁹ Κρανιδιώτης 1984, σσ. 62,63.

*Συντάγματος και διά τούτο ουδεμία τροποποιήσις είναι δεκτή*¹¹⁰. Οι Τουρκοκύπριοι στη Διάσκεψη πρότειναν την εφαρμογή ομοσπονδιακού συστήματος διακυβέρνησης και μετακίνηση πληθυσμού, έτσι ώστε να διασφαλιστεί ο εδαφικός διαχωρισμός¹¹¹.

Με αυτά τα δεδομένα η Διάσκεψη κατέληγε σε ναυάγιο παρ' όλες τις αντιπροτάσεις των Βρετανών, οι οποίες ενώ ικανοποιούσαν κάποια από τα αιτήματα των αντιμαχόμενων πλευρών, δεν ικανοποιούσαν το σύνολο των στοχεύσεων της κάθε πλευράς. Πρότειναν συγκεκριμένα το σχηματισμό διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης που θα *απαρτιζόταν από στρατιωτικά αποσπάσματα των κρατών-μελών του NATO κάτω από βρετανική διοίκηση*¹¹², τη μετακίνηση 14000 Τουρκοκυπρίων, έτσι ώστε να μειωθούν σημαντικά τα χωριά με μεικτό πληθυσμό, η Ελλάδα και η Τουρκία θα έπρεπε να συμφωνήσουν να μην κάνουν χρήση του δικαιώματος μονομερούς παρέμβασης στο διάστημα των τριών αυτών μηνών, τη δημιουργία ευρύτερων διοικητικών μονάδων με διοικητικές αρμοδιότητες για ελληνικά και τουρκικά χωριά και την εισαγωγή κοινοβουλευτικού συστήματος διακυβέρνησης.

Η στάση των Βρετανών στη Διάσκεψη στόχευε, κατά τη γνώμη μου, στον άμεσο έλεγχο της Κύπρου από το NATO, στον έλεγχο και την καθυπόταξη του Μακαρίου λόγω της αδέσμευτης εξωτερικής πολιτικής που ακολουθούσε και στην ικανοποίηση των στοχεύσεων της Τουρκίας στο κυπριακό για να μην εισβάλει στρατιωτικά στο νησί.

Η αποτυχία αυτή των Βρετανών φυσιολογικά έφερε στο προσκήνιο τις ΗΠΑ, οι οποίες δεν ήθελαν να διακινδυνέψουν ένα ελληνοτουρκικό πόλεμο, ούτε να δοθεί η ευκαιρία στην ΕΣΣΔ να παρέμβει στην περιοχή και στη Νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO. Στην Πενταμερή Διάσκεψη του Λονδίνου οι ΗΠΑ κατέθεσαν σχέδιο, το οποίο απορρίφθηκε από τον Μακάριο, αφού προέβλεπε εγκατάσταση ειρηνευτικής δύναμης, αποτελούμενης από δυνάμεις του NATO. Έθετε την Κύπρο υπό την κηδεμονία του NATO, αφού 10000 στρατιώτες θα στάθμευαν στο νησί, *ώστε να επιτευχθεί ένας ενοποιητικός εναγκαλισμός της Κύπρου εκ μέρους του NATO*¹¹³.

Μετά την κατάθεση του αμερικανοβρετανικού σχεδίου, η ΕΣΣΔ, σε υποστηρικτικό ρόλο προς τις θέσεις Μακαρίου, διαβεβαίωσε την κυπριακή αντιπροσωπεία που επισκέφτηκε τον ηγέτη της χώρας Ν. Χρουστσόφ στα τέλη Ιανουαρίου, ότι θα στηρίξει τις προσπάθειες Μακαρίου και τόνιζε ότι *προειδοποίησε ήδη τους Αμερικανούς, και τους*

¹¹⁰ Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο. «Γεγονότα και Κείμενα», τ. 6, σελ. 107, έκδ. «Η Καθημερινή».

¹¹¹ Χριστοδουλίδης 2009, σ. 146.

¹¹² Τσαρδανίδης, σ. 36.

¹¹³ Ιωσήφ 2000, σελ. 185.

δυτικούς γενικότερα, για τις σοβαρές συνέπειες μιας πιθανής επιθετικής ενέργειας κατά της Κύπρου¹¹⁴.

Ο Μακάριος αντιπρότεινε εγκατάσταση στο νησί ειρηνευτικής δύναμης μετά από σχετική απόφαση και υπό την αιγίδα του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών¹¹⁵. Την ίδια ώρα ο Μακάριος αντιλαμβανόταν πως στόχος των Αμερικανοβρετανών ήταν να εγκλωβιστεί το Κυπριακό στα πλαίσια της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας και όχι να διεθνοποιηθεί μέσα από τα Ηνωμένα Έθνη¹¹⁶.

Η υπηρεσιακή ελληνική κυβέρνηση αποδέχθηκε το σχέδιο με τρεις όμως επιφυλάξεις. Επιθυμούσε την παρουσία Κύπριου πρέσβη στην Επιτροπή που θα σχηματιζόταν, την έγκριση και από την κυπριακή κυβέρνηση της εγκατάστασης της στρατιωτικής δύναμης και την αναφορά στο Σχέδιο της ύπαρξης Προέδρου και Αντιπροέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας. Οι αλλαγές αυτές απέβλεπαν στο να τονισθεί η διεθνής υπόσταση και η συνταγματική ύπαρξη της Κυπριακής Δημοκρατίας¹¹⁷.

Τελικά το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ στις 4 Μαρτίου 1964 αποφασίζει να αποστείλει ειρηνευτική δύναμη στην Κύπρο για τη διατήρηση και την αποκατάσταση της τάξης και του νόμου στο νησί. Η ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ θα φτάσει στην Κύπρο στις 27 Μαρτίου 1964 και θα έχουμε πλέον τον επίσημο εδαφικό διαχωρισμό των δυο εθνοτήτων¹¹⁸.

4. Συμπεράσματα

Η μεταζυριχική περίοδος είναι ιδιαίτερα σημαντική για την πολιτική ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αποδείχθηκε πως το ζυριχικό πείραμα απέτυχε, με ιδιαίτερα ψηλό κόστος για την Κύπρο και το λαό της. Η παράδοξη συνταγματική τάξη χρειαζόταν τη μέγιστη δυνατή συναίνεση για να λειτουργήσει¹¹⁹. Η συναίνεση αυτή δεν υπήρξε, οπότε ήταν φυσιολογική η κατάρρευση του ζυριχικού οικοδομήματος.

Ο Φάντης θεωρεί, ότι: «ο Μακάριος και οι συνεργάτες του, που τον ενθάρρυναν και τον υποστήριζαν στην πολιτική του να επιδιώξει αναθεώρηση του Συντάγματος, στη συγκεκριμένη στιγμή και κάτω από τις συνθήκες που επικρατούσαν, απέτυχαν να εκτιμήσουν ορθά την αντικειμενική πραγματικότητα και τα δεδομένα. Απέτυχαν, επίσης,

¹¹⁴ Χριστοδούλου 1995, τ. Β', σ. 192.

¹¹⁵ Κρανιδιώτης 1984, σ. 112.

¹¹⁶ Ιωσήφ 2000, σελ. 194-197.

¹¹⁷ Κληρίδης, 1988, σελ. 323.

¹¹⁸ Λιναρδάτος 1986, σ. 428.

¹¹⁹ Αμιλιανίδης 2003, σ. 171.

να προβλέψουν ορθά τις ενδεχόμενες εξελίξεις και τα επακόλουθα του εγχειρήματος της αναθεώρησης του Συντάγματος¹²⁰».

Ο Άγγελος Βλάχος υποστηρίζει, ότι αν ο Αρχιεπίσκοπος είχε περιοριστεί στην επιδίωξη βελτίωσης του Συντάγματος και είχε επιλέξει *την τμηματική τακτική αντί της διαμίας*¹²¹, ίσως οι εξελίξεις να είχαν λάβει άλλη τροπή.

Η απουσία καλής θέλησης μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων ήταν ένας άλλος παράγοντας που ώθησε τα πράγματα στα άκρα. Ο Α. Ηρακλείδης επισημαίνει ότι: «αυτό που έφταιγε πάνω από όλα δεν ήταν τόσο οι νεοφανείες και περίπλοκες συνταγματικές ρυθμίσεις που το καθιστούσαν «ανεφάρμοστο», όπως υποστηρίζεται από την ελληνοκυπριακή πλευρά και από πολλούς στην Ελλάδα, αλλά η έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ειδικά στο επίπεδο των ιθυνόντων των δύο κοινοτήτων. Αν είχε πρυτανεύσει η καλή θέληση, η άκρα μετριοπάθεια και η υπομονή και από τις δύο πλευρές, το καθεστώς θα μπορούσε να εφαρμοστεί και θα αποτελούσε υπόδειγμα ελληνοτουρκικής συγκατοίκησης και μοντέλο για άλλες εθνοτικά διχασμένες κοινωνίες¹²²».

Ο Γ. Κρανιδιώτης προσθέτει ότι «η δημιουργία ενός κράτους που δεν στηρίζεται στην εθνική ομοιογένεια, αλλά στο δικοινοτισμό, απαιτεί τη σύμφωνη γνώμη των κοινοτήτων σε όλα τα στάδια για να λειτουργήσει. Αυτό δεν συνέβαινε στην περίπτωση της Κύπρου. Στη δυσαρμονία αυτή συνετέλεσε και η ατμόσφαιρα γενικά και το ψυχολογικό κλίμα που δημιουργήθηκε αμέσως μετά την ανεξαρτησία¹²³».

Συμπερασματικά θεωρώ πως η εθνοπολιτική πόλωση, η απειρία αυτοκυβέρνησης, η έλλειψη οράματος κοινής συμβίωσης, η απουσία πολιτικής ηγεσίας που να συνενώνει το σύνολο του λαού και οι ανεκπλήρωτοι εθνικοί πόθοι, μοιραία οδηγούν στην κατάρρευση του κυπριακού κράτους το 1963.

---

¹²⁰ Φάντης 1999, σ. 306.

¹²¹ Βλάχος 1980, σ. 274.

¹²² Ηρακλείδης 2002, σ. 81.

¹²³ Κρανιδιώτης 1984, σ. 37.

5. Το Σχέδιο Ατσεσον

Μετά το ναυάγιο στην Πενταμερή Διάσκεψη του Λονδίνου, ακολούθησε προσφυγή της Κυπριακής Δημοκρατίας στα Ηνωμένα Έθνη, στις 15 Φεβρουαρίου 1964. Ήταν μία εξέλιξη την οποία απεύχονταν οι εγγυήτριες δυνάμεις καθώς και οι ΗΠΑ.

Μετά από σκληρές διαβουλεύσεις μιας βδομάδας και εμπλοκή του ίδιου του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, Ου Θαντ, οι προσπάθειες του κατέληξαν σε αδιέξοδο. *Δήλωσε ενόπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας την αδυναμία του να φέρει κάποιο αποτέλεσμα*¹²⁴. Αμέσως μετά, ανέλαβαν πρωτοβουλία τα έξι μη μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, με εξαίρεση την Τσεχοσλοβακία, τα οποία υπέβαλαν σχέδιο στις 2 Μαρτίου, το οποίο αποδέχτηκε το Συμβούλιο Ασφαλείας στις 4 Μαρτίου 1964 και αποφάσισε την αποστολή στην Κύπρο της Ειρηνευτικής Δύναμης UNFICYP¹²⁵.

Εν κατακλείδι, το ψήφισμα υπ' αριθμό 186 του Συμβουλίου Ασφαλείας αποτέλεσε, σε γενικές γραμμές, μια επιτυχία της κυπριακής εξωτερικής πολιτικής, αφού αναγνωριζόταν η κυπριακή κυβέρνηση ως η μόνη αντιπρόσωπος στη διεθνή κοινότητα. Ακόμα, έβαζε τέλος στο αίτημα των νατοϊκών χωρών, η ειρηνευτική δύναμη να προέρχεται από τη Βορειοατλαντική Συμμαχία, αφού θα τελούσε υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και χρειαζόταν και την έγκριση της Κυπριακής Κυβέρνησης. Η θέση ότι τα μέλη του ΟΗΕ οφείλουν να απέχουν από κάθε απειλή ή χρήση βίας εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους, αποτελούσαν σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα για τις τουρκικές απειλές. Η πρόνοια για διορισμό μεσολαβητή με σκοπό την εξεύρεση λύσης, μπορεί κάλλιστα να ερμηνευθεί ως έμμεση παραδοχή της διεθνούς κοινότητας ότι οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και το Σύνταγμα του 1960 αποδείχθηκαν στην πραγματικότητα ανεφάρμοστα. Τέλος, η αναφορά του ψηφίσματος στην εξεύρεση λύσης, σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, προσμετράται οπωσδήποτε στα θετικά στοιχεία για την Κυπριακή Κυβέρνηση. Στα αρνητικά ήταν η αδυναμία της Κυπριακής Κυβέρνησης να πείσει για την ανάγκη κατάργησης των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου.

Παρά την απόφαση των Ηνωμένων Εθνών, οι εχθροπραξίες στο νησί θα συνεχιστούν, όπως και οι απειλές της Τουρκίας. Έτσι την 1^η Ιουνίου 1964 η Βουλή των Αντιπροσώπων θα ψηφίσει σχετικό νόμο για ίδρυση της Εθνικής Φρουράς και

¹²⁴ Κρανιδιώτης 1984, σ. 145.

¹²⁵ Χριστοδουλίδης 2009, σ. 148.

υποχρεωτική θητεία δεκαοκτώ μηνών, ενώ την ίδια περίοδο βρισκόταν σε εξέλιξη η αποστολή δυνάμεων του ελληνικού στρατού στην Κύπρο¹²⁶.

Ως αποτέλεσμα της απόφασης της Βουλής των Αντιπροσώπων, οι Τουρκοκύπριοι θα αντιδράσουν με τον ηγέτη τους, και αντιπρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας Κουτσιούκ, να ζητά από τον Μακάριο σύγκληση του Υπουργικού Συμβουλίου, με τη συμμετοχή και των Τουρκοκύπριων υπουργών. Ο Μακάριος θα απαντήσει αρνητικά στο αίτημα του Κουτσιούκ και η ενέργεια του αυτή θα αξιοποιηθεί δεόντως από την Άγκυρα, που θα την εκλάβει ως αφορμή για εκδήλωση στρατιωτικής δράσης στην Κύπρο¹²⁷.

Οι εξελίξεις στο νησί και το ενδεχόμενο τουρκικής επέμβασης ανησυχούσαν σοβαρά τους Αμερικανούς. Διαπίστωναν ότι εγκυμονούνταν μεγάλοι κίνδυνοι από το ενδεχόμενο ελληνοτουρκικής σύρραξης, που θα προκαλούσε αρνητικότερες συνέπειες στη συνοχή και αποτελεσματικότητα της νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ¹²⁸. Ένα τέτοιο ρήγμα στις σχέσεις μελών της Συμμαχίας θα πρόσφερε ευκαιρίες περαιτέρω ανάπτυξης και προώθησης της πολιτικής της ΕΣΣΔ στη Μέση Ανατολή, ενισχύοντας την επιρροή της και στην Κύπρο.

Ο Αμερικανός πρόεδρος Τζόνσον θα αναλάβει διάφορες πρωτοβουλίες για επίλυση του κυπριακού στα ενδονατοϊκά πλαίσια. Στις 10 Ιουνίου 1964 αφίχθηκε στην Αθήνα ο Αμερικανός Υφυπουργός Εξωτερικών Μπολ για να διαβουλευθεί με την ελληνική κυβέρνηση και να εκφράσει τις ανησυχίες των ΗΠΑ αναφορικά με τη διαμορφούμενη στην Κύπρο κατάσταση και το ενδεχόμενο ελληνοτουρκικής σύρραξης. Στη συνάντησή του με τον Έλληνα πρωθυπουργό Γεώργιο Παπανδρέου, ο Αμερικανός υφυπουργός θα τονίσει τους κινδύνους μιας ενδεχόμενης τουρκικής εισβολής στο νησί, επισημαίνοντας ότι το Κυπριακό αποτελεί ελληνοτουρκική διαφορά και ζητώντας από τον Παπανδρέου να συναντηθεί με τον πρωθυπουργό της Τουρκίας Ινονού για να συζητήσει το θέμα.

Ακολουθούν διάφορες συναντήσεις, μυστικές και φανερές, με την εμπλοκή και του ΟΗΕ. Τελικά αποφασίζεται, όπως διοριστεί ως εκπρόσωπος του προέδρου Τζόνσον ο Ντιν Άτσεσον, πρώην υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, ο οποίος μαζί με εκπροσώπους των ηγετών Ελλάδας και Τουρκίας θα συζητούσαν το Κυπριακό. Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας δεν αποδέχτηκε την εισήγηση. Ο Παπανδρέου επέμενε να μην παρακαμφθεί ο μεσολαβητής του ΟΗΕ Τουομιάγια. Τελικά αποφασίζεται να μεταβούν οι εκπρόσωποι Ελλάδας, Τουρκίας, και ο Άτσεσον, ως διορισμένος μεσολαβητής του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, στη Γενεύη για συνομιλίες με τον Τουομιάγια. Ο Άτσεσον θα προσπαθήσει να

¹²⁶ Ριζάς 2000, σ. 101.

¹²⁷ ό. π., σσ. 100-101.

¹²⁸ Χριστοδουλίδης 2009, σ. 149.

συγκεράσει τις ελληνικές και τουρκικές θέσεις [...] σε ένα σχέδιο που έγινε γνωστό ως το πρώτο Σχέδιο Άτσεσον.¹²⁹ Ο Άτσεσον διετέλεσε υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ και ήταν θερμός υποστηρικτής της διχοτόμησης¹³⁰. Ο πρώτος γύρος ολοκληρώνεται στις 14 Ιουλίου 1964 με την κατάθεση του πρώτου σχεδίου Άτσεσον, το οποίο αποτελούσε ουσιαστικά συγκερασμό των ελλαδικών και των τουρκικών απόψεων, με την ταυτόχρονη ενσωμάτωσή τους στις ανάγκες του δυτικού συστήματος¹³¹.

Υπήρξαν δύο σχέδια Άτσεσον, που βάση τους είχαν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα με εδαφικά ανταλλάγματα στην Τουρκία. Σύμφωνα με τις πρόνοιες του πρώτου Σχεδίου θα παρεχωρείτο στην Άγκυρα στο διηκεές κατά πλήρη κυριαρχία η χερσόνησος της Καρπασίας, όπου η Τουρκία θα εγκαθιστούσε πεζικές, ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις. Η βάση αυτή θα κάλυπτε έκταση γύρω στα 400 τετραγωνικά χιλιόμετρα και δεν θα περιλάμβανε το Μοναστήρι του Αποστόλου Αντρέα. Θα ήταν ευρύτερη από μια συνήθη στρατιωτική βάση γιατί, εκτός από την ανοικοδόμηση σ' αυτή των αναγκαίων εγκαταστάσεων και τη διεξαγωγή εκπαιδευτικών και επιχειρησιακών ασκήσεων, θα έπρεπε να μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για καταφύγιο Τούρκων προσφύγων σε περίπτωση διακοινοτικών ταραχών. Για τον ανεφοδιασμό της βάσης οι Τούρκοι στρατιωτικοί θα είχαν το απεριόριστο δικαίωμα ελεύθερης χρήσης του λιμανιού της Αμμοχώστου και του συγκοινωνιακού δικτύου της βορειοανατολικής Κύπρου.

Το Σχέδιο περαιτέρω προνοούσε διοικητικό διαχωρισμό των Τουρκοκυπρίων, με βάση την αυτοδιοίκηση. Κάθε περιοχή, με τουρκική πλειοψηφία, θα θεωρούνταν ως χωριστή διοικητική μονάδα, μέσα στην όλη διοικητική δομή της νήσου, και θα διοικούσαν από Τουρκοκύπριους. Οι διοικήσεις τους δεν θα αποτελούσαν «κράτος εν κράτει», αλλά θα ήταν υπεύθυνες σε κάποια ανώτερη αρχή. Αυτή μπορούσε να είναι η τοπική κυβέρνηση της Κύπρου, ή η κυβέρνηση της Ελλάδας ή ο ανώτερος αντιπρόσωπός της στην Κύπρο. Ειδικές διευθετήσεις θα γίνονταν για τον υπόλοιπο τουρκικό πληθυσμό που θα ήταν διεσπαρμένος στις υπόλοιπες περιοχές. Θα ιδρύονταν μια Κεντρική Τουρκοκυπριακή Διοίκηση στη Λευκωσία, ο Κεντρικός Τουρκοκυπριακός Οργανισμός, ο οποίος θα ασκούσε για τους Τουρκοκύπριους τις ίδιες εξουσίες και αρμοδιότητες που θα ορίζονταν για τις χωριστές γεωγραφικές μονάδες. Ο Οργανισμός αυτός θα ήταν υπεύθυνος προς τις κεντρικές αρχές του νησιού. Οι Τουρκοκύπριοι θα ήταν πολίτες της κεντρικής εξουσίας του νησιού και θα τους εξασφαλιζονταν τα φυσικά, ανθρώπινα μειονοτικά δικαιώματα, που περιλαμβάνονται στη Συνθήκη της Λωζάννης. Τα Ηνωμένα Έθνη ή το

---

¹²⁹ Λάμπρου 2004, σσ. 147-149.

¹³⁰ Χριστοδούλου 1995, σ. 215.

¹³¹ ό. π., σ. 214.

Διεθνές Δικαστήριο θα διόριζαν Επιτροπή ή Επίτροπο, με έδρα την Κύπρο, με σκοπό να παρακολουθεί και να επιτηρεί το ειδικό καθεστώς και τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων.

Σε περίπτωση παραπόνων, οι παραπονούμενοι θα μπορούσαν να προσφεύγουν στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης ή σε άλλο δικαστήριο, που θα οριζόταν υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Μια υπαλλακτική λύση ήταν ο Επίτροπος και το Δικαστήριο να διορίζονταν από το ΝΑΤΟ, του οποίου τα μέλη θα αναλάμβαναν τότε την ευθύνη επιβολής των σχετικών αποφάσεων.

Όπως κατέγραψε στο ημερολόγιο του ο Ερήμ, εκπρόσωπος της Τουρκίας στις συνομιλίες στη Γενεύη, στις 28 Ιουλίου 1964, σχετικά με την έκταση που προνοούσε το Σχέδιο, *με τα σύνορα που έγιναν δεκτά, στους Τούρκους θα παρεχωρείτο περιοχή 350-400 τετραγωνικών μιλίων, δηλαδή 11% περίπου της Κύπρου. Επί πλέον θα ελαμβάνετο και η περιοχή πέντε τουλάχιστον τουρκαϊκών καντονιών. Δηλαδή κατ' αυτόν τον τρόπον οι Τούρκοι θα είχαν δικαιώματα επί του 25-30% του συνόλου της νήσου*¹³².

Κατά τις διαβουλεύσεις, που πραγματοποιήθηκαν στη Γενεύη, η Ελλάδα απέρριψε το Σχέδιο αυτό, γιατί προνοούσε παραχώρηση βάσης σε κυπριακό έδαφος κατά πλήρη κυριαρχία, πρόσφερε, όμως, η Ελλάδα κυριαρχικές βάσεις στο Καστελλόριζο. Τούτο το απέρριπτε η Τουρκία και αντιπρότεινε, αντί βάση στην Κύπρο, την παραχώρηση λωρίδας ελληνικού εδάφους κατά μήκος των ελληνοτουρκικών συνόρων στη Θράκη. Αυτό ήταν απαράδεκτο από ελληνικής πλευράς, οπότε ο Τουομιόγια πρότεινε την παραχώρηση στους Τούρκους βάσης στην Καρπασία με εκμίσθωση για περίοδο 50 ετών και ταυτόχρονη παραχώρηση του Καστελλόριζου.

Με βάση την πρόταση αυτή διαμορφώθηκε το δεύτερο Σχέδιο Άτσεσον. Αυτό προνοούσε, επίσης, αντί της ίδρυσης των τριών διοικητικών μονάδων, δυο επαρχίες που να διοικούνται μόνιμα από Τούρκους έπαρχους και αντί της Κεντρικής Τουρκοκυπριακής Διοίκησης, το διορισμό ανώτερου αξιωματούχου στην Κεντρική Κυβέρνηση, ο οποίος κάτω από τον Έλληνα Διοικητή, θα αναλάμβανε τη μέριμνα για τα δικαιώματα και την ευημερία των Τουρκοκυπρίων.

Όλα αυτά έγιναν χωρίς να ενημερωθεί ο Μακάριος, που από την αρχή είχε αντιταχθεί στη διαδικασία της Γενεύης με την παρουσία του Άτσεσον. Πολλές ήταν οι φήμες που κυκλοφορούσαν και αύξαιναν τις ανησυχίες του Κύπριου προέδρου. Γι' αυτό αποφάσισε να μεταβεί στην Αθήνα στις 27 Ιουλίου για μια απευθείας συνεννόηση με την ελληνική κυβέρνηση.

---

¹³² Χριστοδούλου 1995, σ. 215.

Ο Έλληνας υπουργός των Εξωτερικών παρουσίασε τότε δυο εκθέσεις του Έλληνα αντιπροσώπου στη Γενεύη, μαζί και το δεύτερο Σχέδιο Άτσεσον, που μόλις είχαν ληφθεί στο υπουργείο του. Στις συσκέψεις, που πραγματοποιήθηκαν μέχρι και τις 30 Ιουλίου, εγκρίθηκε κοινή γραμμή, που ανέφερε ότι οι συνομιλίες της Γενεύης απέτυχαν και έπρεπε να τερματισθούν. Αυτό πραγματοποιήθηκε μετά την επιμονή του Μακαρίου και την επίσκεψή του στην Αθήνα. Εκεί συναντήθηκε με τον πρωθυπουργό Παπανδρέου και, έπειτα από αλληπάλληλες συσκέψεις, αποφασίστηκε η απόρριψη των σχεδίων. Γνωστή είναι και η δήλωση του Μακαρίου στους δημοσιογράφους στις 30 Ιουλίου *«Αυτόκλητοι μεσολαβηταί ανέπτυσαν προσφάτως εις τα παρασκήνια της Γενεύης έντονον δραστηριότητα προς εκτροχιασμόν του Κυπριακού εκ της ακολουθητέας γραμμής... Οι αυτόκλητοι αυτοί μεσολαβηταί, ως καλώς γνωρίζω, επεξεργάσθησαν απαράδεκτα σχέδια λύσεως του Κυπριακού... Αισθάνομαι βαθυτάτην ικανοποίησιν, διότι τα σχέδια ταύτα προσέκρουσαν επί της σταθεράς αντιστάσεως της ελληνικής κυβερνήσεως»*.

Και τα δυο Σχέδια Άτσεσον απορρίπτονταν, γιατί θεωρούνταν διχοτομικά και αποτελούσαν συγκαλυμμένη μορφή διπλής ένωσης. Κοινή απόφαση ήταν, όπως το Κυπριακό λυθεί μονάχα μέσα στα πλαίσια του ΟΗΕ και γι' αυτό θα προετοιμαζόταν νέα προσφυγή στη Γενική Συνέλευση. Παράλληλα, έπρεπε να επιταχυνθεί η όλη αμυντική προετοιμασία στην Κύπρο και μετά τη Γενική Συνέλευση να ενταθεί η πίεση πάνω στους Τουρκοκυπρίους σε διάφορους τομείς, όπως η προμήθεια ηλεκτρικού ρεύματος, καυσίμων, νερού κλπ και να δημιουργηθεί σειρά τετελεσμένων γεγονότων με δυναμικές ελληνικές πρωτοβουλίες.

Ως στόχος καθορίστηκε να αποκατασταθεί πλήρως η κυπριακή ανεξαρτησία και στην κατάλληλη στιγμή να κηρυχθεί η ένωση. Στο πλαίσιο της αμυντικής προετοιμασίας συζητήθηκαν τα κατάλληλα στρατιωτικά σχέδια για την αντιμετώπιση ενδεχόμενης εισβολής και λήφθηκε απόφαση για περαιτέρω ενίσχυση των ελληνικών δυνάμεων στην Κύπρο με πρόσθετους αξιωματικούς και την αποστολή τεθωρακισμένων, αεροπλάνων και ταχύπλων σκαφών. Το γεγονός ότι και ο Μακάριος απέρριψε το πρώτο σχέδιο Άτσεσον, συνέβαλε στην απόρριψη εκ μέρους των Αθηνών, αφού το σχέδιο θα έπρεπε να επιβληθεί στους Ελληνοκύπριους, τους οποίους είχε πολιτικά υποσχεθεί να προστατεύει η Ελληνική κυβέρνηση.

Παρ' όλα αυτά ο Παπανδρέου τελικά αποδέχτηκε το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον διακηρύσσοντας ότι *μας χαρίζουν μια πολυκατοικία και σε αντάλλαγμα ζητούν να*

κρατήσουν ένα διαμέρισμα επί ενοικίω¹³³. Στην επιμονή του να πείσει και τον Μακάριο προσπαθούσε να εξασφαλίσει μια ευνοϊκή θέση του Γρίβα¹³⁴.

Η θέση του Γρίβα ήταν επίσης αρνητική στο σχέδιο, αν και βρισκόταν σε αντιπαλότητα με τον Μακάριο, διότι ο Γρίβας θεωρούσε ότι άρεσε στον Μακάριο η ιδέα του να είναι πρόεδρος μιας ανεξάρτητης δημοκρατίας. Θεωρούσε ότι το σχέδιο πρόσφερε πάρα πολλά στην Τουρκία. Η θέση που εξέφρασε για το σχέδιο Άτσεσον ήταν να εκμισθωθεί βάση στην Τουρκία, έκτασης 40 περίπου χιλιομέτρων στο Κάβο Γκρέκο, για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Ο Μπολ υποστηρίζει στο βιβλίο του «*Past Has Another Pattern*» ότι «ο Γρίβας είχε επινοήσει ένα σχέδιο για την ανατροπή του Μακαρίου και την προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα, με σημαντική όμως προϋπόθεση την εξασφάλιση αποζημίωσης για τους Τουρκοκύπριους, που θα επέλεγαν να φύγουν από τη νέα επαρχία της Ελλάδας και νομικής προστασίας για εκείνους που θα επιθυμούσαν να μείνουν. Η Ουάσιγκτον κατέστησε γνωστό στο Γρίβα ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν διάκεινται αρνητικά για το σχέδιό του». (σ. 357).

Η τουρκική κυβέρνηση απέρριψε το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον, διότι προνοούσε εκμίσθωση και όχι πλήρη κυριαρχία της προσφερόμενης βάσης στην Κύπρο.

Το ΑΚΕΛ τοποθετήθηκε αρνητικά στο σχέδιο Άτσεσον. Ήταν προσηλωμένο στη θέση ότι το Κυπριακό είναι θέμα του ΟΗΕ, που είχε διορίσει μεσολαβητή και προχώρησε στη δημιουργία της Ειρηνευτικής Δύναμης για την Κύπρο. Στις 8 Αυγούστου 1964, ημέρα που η Τουρκία άρχισε τους βάνανους βομβαρδισμούς με βόμβες ναπάλμ στην Τηλλυρία, σε ανακοίνωση του υποστηρίζει ότι το σχέδιο Άτσεσον νατοποιεί την Κύπρο προσφέροντας εδαφικά ανταλλάγματα στην Τουρκία, με σκοπό *το χρύσωμα του χαπιού με το επίχρισμα της Ένωσης*¹³⁵.

Τα γεγονότα στα Κόκκινα στις 6 Αυγούστου και οι βομβαρδισμοί της Τηλλυρίας που ακολούθησαν στις 8 Αυγούστου από την Τουρκία, έθεσαν σε ένα εκβιαστικό δίλημμα τον Μακάριο, ο οποίος εξακολουθούσε να αρνείται την αποδοχή του Σχεδίου Άτσεσον. Παρέμεινε σταθερός στην απόρριψη του σχεδίου για διπλή ένωση, είτε με την παραχώρηση εδαφικών ανταλλαγμάτων στην Τουρκία, είτε με κυριαρχικά δικαιώματα, είτε επί ενοικίω.

---

¹³³ Κρανιδιώτης 1984, σ. 223.

¹³⁴ Χριστοδούλου 1995, σ. 216.

¹³⁵ Νέος Δημοκράτης, τ. 17, σ. 10-11.

6. Συμπεράσματα

Η ίδρυση του κυπριακού κράτους, παρά τις έντονα διχοτομικές πρόνοιες του Συντάγματος, καθιστά τους νόμιμους κατοίκους του νησιού αφέντες στον τόπο τους. Γίνονται οι πρωταγωνιστές των εξελίξεων για το μέλλον του τόπου τους. Η απουσία εμπιστοσύνης όμως ανάμεσα στις ηγεσίες των δύο κοινοτήτων και η απουσία συνεκτικών θεσμών στο ζυριχικό σύνταγμα καθιστά τη συνεργασία και το όραμα για ένα κοινό ειρηνικό μέλλον, όνειρο απατηλό. Με τις πρώτες δυσκολίες οι δύο κοινότητες αρνούνται να ακούσουν η μια την άλλη, να διαλεχτούν και να συμφωνήσουν. Και όταν ο Μακάριος εισηγείται την τροποποίηση του συντάγματος οδηγείται το κράτος σε μια κρίση που οδήγησε στον εδαφικό διαχωρισμό. Από εκείνο το σημείο επανεμφανίζεται ο διεθνής παράγοντας αποκτώντας ρόλο και λόγο στα τεκταινόμενα του κυπριακού.

Είναι εμφανής ο σταδιακός περιορισμός του πρωταγωνιστικού ρόλου που είχαν οι Βρετανοί στο θέμα της Κύπρου, με αντίστοιχη ενίσχυση του ρόλου των Αμερικανών στις διεργασίες για επίλυση της κρίσης. Καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η αποτυχημένη προσπάθεια των Βρετανών να διευθετήσουν το Κυπριακό στη Διάσκεψη του Λονδίνου και η από μέρους τους έκκληση προς την Ουάσινγκτον να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στο θέμα της Κύπρου. Η αποτυχία της βρετανικής πολιτικής *σκόνηταμε στην επίμονη απαίτηση της κυπριακής πλευράς για ολοκλήρωση της αδέσμευτης ανεξαρτησίας της*¹³⁶. Έρχονται τότε στο προσκήνιο οι Αμερικάνοι, οι οποίοι παραλαμβάνουν τη σκυτάλη των διαβουλεύσεων από τους Βρετανούς. Δύο ήταν τα καινούργια χαρακτηριστικά της λύσης που συζητούνταν. Το πρώτο ήταν ο γεωγραφικός διαχωρισμός των δύο κοινοτήτων, αφού μετά τις συγκρούσεις του 1958 και του 1963 ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους, «αποδείχτηκε» ότι οι δύο κοινότητες δεν μπορούσαν να συμβιώσουν. Το δεύτερο χαρακτηριστικό έχει να κάνει με τη στρατιωτική ειρηνευτική παρουσία στην Κύπρο. Οι αμερικανοβρετανοί εισήγαγαν το NATO στη μεσολαβητική προσπάθεια για να σταθεροποιήσει την κατάσταση στην Κύπρο, διασφαλίζοντας τα συμμαχικά συμφέροντα στο νησί. Το Κυπριακό προσεγγίζεται από τους Αμερικανούς ξεκάθαρα μέσα από την ψυχροπολεμική λογική της εποχής *και θα πρέπει να επιλυθεί άμεσα*¹³⁷. Μια τέτοια διευθέτηση θα απομάκρυνε το ενδεχόμενο ελληνοτουρκικού πολέμου για την Κύπρο και θα απέτρεπε προβλήματα στη συνοχή και αποτελεσματικότητα του NATO στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Θα περιορίζονταν εξάλλου οι ευκαιρίες αξιοποίησης της όποιας

---

¹³⁶ Κουφουδάκης 1981, σ. 367.

¹³⁷ Χριστοδουλίδης 2009, σ. 171.

κρίσης από τη Σοβιετική Ένωση. Η αδυναμία επίλυσης του Κυπριακού αποδυνάμωνε τις φιλικές σχέσεις των ΗΠΑ με την Τουρκία, ενίσχυε τη θέση της ΕΣΣΔ στην Κύπρο και δημιουργούσε πολλά προβλήματα στις δυτικές χώρες και τους δορυφόρους τους στον ΟΗΕ. Δεν είναι καθόλου παράξενο που ο Άτσεσον πρότεινε τη λύση της διπλής ένωσης, με εδαφικές παραχωρήσεις της Ελλάδας προς την Τουρκία, τουρκική βάση και στρατιωτική παρουσία στην Κύπρο, επαναπατρισμό για όσους Τουρκοκύπριους το επιθυμούσαν, τον αφοπλισμό των παράνομων ομάδων, τον περιορισμό της επιρροής του κομμουνισμού και τον πολιτικό θάνατο του Μακαρίου. Η στάση των Αμερικανών ήταν εντελώς κυνική έναντι των συμφερόντων του κυπριακού λαού, της ελληνικής κυβέρνησης και επιβεβαίωναν τις ψυχροπολεμικές τάσεις των ΗΠΑ.

Ο αραβικός κόσμος ταυτίζεται με την πολιτική του Μακαρίου, διότι φοβούνται ότι, εάν οι νατοϊκοί διατηρήσουν τον έλεγχό τους επί της Κύπρου θα μπορούν να ελέγχουν και τον αραβικό κόσμο. Η ιστορία τους δίδαξε πως όποιος ελέγχει την Κύπρο μπορεί να εποπτεύει τις εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο, και επομένως να θέσει σε κίνδυνο τη δική τους ασφάλεια και ανεξαρτησία, την οποία απέκτησαν με πολλούς σκληρούς και αιματηρούς αγώνες.

Το σχέδιο στην τελική του μορφή απορρίφθηκε από την Κυπριακή Κυβέρνηση, και κάτω από την πίεσή της και από την Ελλάδα που είχε αρχικά αποδεχθεί τις αναθεωρημένες προτάσεις του Άτσεσον. Αρνητική στο τέλος ήταν η στάση και της Τουρκίας, αν και ο Άτσεσον έλπιζε ότι θα μπορούσε να ξεπεράσει τις τουρκικές αντιθέσεις.

Όπως αποδεικνύεται, οι νατοϊκές δυνάμεις επικαλούνται τον κομμουνιστικό μπαμπούλα στην Ανατολική Μεσόγειο και επιδιώκουν την κατάλυση του ανεξάρτητου κυπριακού κράτους. Το κύριο εμπόδιο στην πολιτική τους είναι ο Μακάριος. Έτσι ο ίδιος ο Άτσεσον, μετά και τη δική του αποτυχία, συμβουλεύει τους εκπροσώπους της ελληνικής κυβέρνησης στη Γενεύη πως *η Αθήνα θα έπρεπε πλέον (α) να εξασφαλίσει τον πληρέστερο δυνατό έλεγχο της Κύπρου από τον ελληνικό στρατό, έτσι ώστε να στερηθεί ο Μακάριος κάθε στρατιωτικής δύναμης και ως εκ τούτου να μην μπορεί να εκτελεί επιχειρήσεις, όπως έκανε στη Μανσόρα, επικαλούμενος τον κίνδυνο τουρκικής επέμβασης, (β) ο ελληνικός στρατός να καταλάβει όλα τα στρατηγικά σημεία στο νησί και να αποδείξει με τη στάση του τη διαφορά μεταξύ της ελληνικής και κυπριακής διοίκησης, όπως και τα πλεονεκτήματα τα οποία θα συνεπαγόταν για τους Τουρκοκυπρίους η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, και ως εκ τούτου, σταδιακά να επέλθει η ύφεση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, και (γ) να εγκαθιδρυθεί σταδιακά de facto καθεστώς ελληνικής διοίκησης στην Κύπρο, ώστε να*

*καταστεί συντομότερα δυνατή η ένωσή της με την Ελλάδα χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την Τουρκία και παρά την αντίδραση του Μακαρίου*¹³⁸.

Έκπληξη προκαλεί το γεγονός πως τα σχέδια Άτσεσον δεν επιδόθηκαν ποτέ επίσημα σε Ελλάδα και Τουρκία. Το γεγονός ότι και ο Μακάριος απέρριψε το σχέδιο Άτσεσον, συνέβαλε στην απόρριψη εκ μέρους των Αθηνών, αφού το σχέδιο θα έπρεπε να επιβληθεί ενάντια στην άρνηση του εκπροσώπου της κοινότητας την οποία είχε πολιτικά υποσχεθεί να προστατεύει η Ελληνική κυβέρνηση.

Τα Σχέδια Άτσεσον ποτέ δεν επιδόθηκαν επίσημα σε Ελλάδα και Τουρκία ως ολοκληρωμένα σχέδια. Το πραγματικό τους περιεχόμενο έγινε πολύ αργότερα γνωστό. Δεν μπορεί να γίνεται λόγος για ολοκληρωμένα σχέδια, αλλά για ένα γενικό περίγραμμα λύσης, αφού η συζήτηση περιοριζόταν στο πώς θα επιτυγχανόταν η διπλή ένωση. Η Κύπρος ήταν ήδη ανεξάρτητη, αλλά τα σχέδια Άτσεσον κινούνταν στη διάλυση, στην κατάργηση της Κυπριακής Δημοκρατίας, σε αντίθεση με τις διάφορες βρετανικές εισηγήσεις που είχαν να κάνουν με την εσωτερική διάρθρωση της αποικίας της Κύπρου στα πλαίσια της βρετανικής κατοχής.

Καταλήγοντας, η αμερικανική εμπλοκή στις διαπραγματεύσεις του Κυπριακού εισάγει καινούργια στοιχεία, όπως είναι η κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας διά της διπλής ένωσης. Με μια τέτοια λύση όλοι θα ήταν ευχαριστημένοι, και οι Έλληνες και οι Τούρκοι και οι αμερικανοβρετανοί, αφού θα επιλυόταν μια ελληνοτουρκική διαφορά θα αποκαθίστατο η συνοχή στη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ, δεν θα είχε τη δυνατότητα η ΕΣΣΔ να προκαλεί προβλήματα και να αξιοποιεί προς όφελός της τις ενδονατοϊκές διαφορές και θα ξεφορτώνονταν τον Μακάριο, ο οποίος ακολουθούσε μια αδέσμευτη εξωτερική πολιτική σε μια πολύ ευαίσθητη περιοχή για τα στρατηγικά συμφέροντα των δυτικών.

Η κρίση του 1963-1964 επέδρασε καταλυτικά στην πορεία του Κυπριακού προβλήματος και είχε μακροχρόνιες συνέπειες. Η αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από τα όργανα της Κυπριακής Δημοκρατίας και η δημιουργία των τουρκοκυπριακών θυλάκων, οι οποίοι κάλυπταν το 5% περίπου του κυπριακού εδάφους, οδηγούσε τον κυπριακό λαό σε ξεχωριστούς δρόμους. Οι θύλακες λειτουργούσαν ως μικρές αυτόνομες και αυτοδιοίκητες κοινότητες. *Η συγκεκριμένη εξέλιξη από τη μια δημιουργούσε στους Ελληνοκύπριους το αίσθημα της απόλυτης κυριότητας σε σχέση με τον έλεγχο της Κυπριακής Δημοκρατίας, κάτι που αδιαμφισβήτητα επηρέασε και τις επιλογές και τακτικές τους σε σχέση με τη διευθέτηση του Κυπριακού, από την άλλη όμως αποτέλεσε το πρώτο βήμα για τη δημιουργία*

---

¹³⁸ Χριστοδουλίδης 2009, σ. 172.

γεωγραφικού διαχωρισμού, ένα στοιχείο το οποίο έλειπε από την Άγκυρα για την επίτευξη του πάγιου στόχου της στην Κύπρο¹³⁹. Η διεθνοποίηση του προβλήματος ήταν κάτι που βοήθησε την Κυπριακή Δημοκρατία να κρατηθεί στα πόδια της και να μην καταρρεύσει, μετά την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων. Η παρουσία της ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ, ενώ διασφάλιζε την «ειρήνη», «απομάκρυνε συστηματικά» τις δύο κοινότητες από τη συνεργασία.

---

¹³⁹ Χριστοδουλίδης 2009, σσ. 173-174.

Βιβλιογραφία

- Αιμιλιανίδης, Α. (2003), *Κοινοβουλευτική Συνόπαρξη Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων (1960-1963)*, Λευκωσία: Επιφανίου.
- Βλάχου, Α. (1980), *Δέκα χρόνια κυπριακού*, Αθήνα: Εστία
- Γεωργής Γ. (1999), *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο. Από τον αλυτρωτισμό στον αντιαποικιακό αγώνα*, Αθήνα:
- Γραϊκός, Κ. (1991), *Ιστορία της ΠΕΟ*, Λευκωσία
- Δεκλερής, Μ. (1981), *Κυπριακό 1972 - 1974: Η Τελευταία Ευκαιρία*, Αθήνα: Εστία.
- Δρουσιώτης, Μ. (1998), *ΕΟΚΑ, Η σκοτεινή όψη*, Αθήνα: Στάχυ.
- Δρουσιώτης, Μ. (2005), *Η πρώτη Διχοτόμηση*, Λευκωσία: Αλφάδι.
- Ηρακλείδης, Α. (2002), *Κυπριακό Σύγκρουση και Επίλυση*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Ιεροδιακόνου, Λ. (1976), *Το κυπριακό πρόβλημα - Πορεία προς τη χρεωκοπία*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ιωσήφ, Ι. (2000), *Κυπριακό πρόβλημα και διεθνής πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Καραμανλής, Κ., & Σβολόπουλος, Κ. (1992-1997, τ. Ε'), *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Κρασιδιώτης, Γ. Ν. (1984), *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Κρασιδιώτης, Ν. (2000, τ. Β'), *Ανοχύρωτη Πολιτεία*, Αθήνα: Εστία.
- Κτωρής, Σ. (2013), *Τουρκοκύπριοι: από το περιθώριο στο συνεταιρισμό (1923-1960)*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Λάμπρου, Γ. (2004), *Τα Χρόνια Μετά την Ανεξαρτησία 1960 – 2004*, Λευκωσία: ΘΕΚΟΝΑ ΛΤΔ.
- Λιναρδάτος, Σπ. (1986), *Από τον εμφύλιο στη χούντα*, τ. Δ', Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μπίτσιος Δ. (1977), *Κρίσιμες Ώρες*, Αθήνα: Εστία.
- Ριζάς, Σ. (2000), *Ένωση, διχοτόμηση, ανεξαρτησία*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Σοφοκλέους, Κ. (2008), *Πάλη για την ελευθερία: ενδογενείς αντιπαραθέσεις*, τ. Β', Φιλής: Λεμεσός.
- Φάντης, Α. (1995), *Κυπριακό 1950-1960: ο ενταφιασμός (ενός "γλυκύτατου" ονείρου) της ένωσης*, Κασουλίδης: Λευκωσία
- Φάντης, Α. (1999), *Αναζητώντας την αλήθεια*, τ. Α', Κασουλίδης: Λευκωσία.
- Χριστοδουλίδης, Ν. (2009), *Τα σχέδια λύσης του Κυπριακού*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Χριστοδούλου, Μ. (1987), *Η πορεία μιας εποχής: η Ελλάδα, η Κυπριακή ηγεσία και το Κυπριακό πρόβλημα*, Αθήνα: Φλώρος

- Χριστοδούλου, Μ. (1995), *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, τ. Α-Β, Λευκωσία: Πρόδος
- Χριστοδούλου, Μ. (1996), *Διχοτόμηση*, Λευκωσία: Πρόδος
- Χριστοδούλου, Μ. (1999), *Κύπρος - Ελλάδα: Οι σχέσεις Αθηνών – Λευκωσίας*, (τ. Α' - Β')
- Λευκωσία: Πρόδος.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ / ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Παπαδημήτρη, Π. (1979), *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου*, Λευκωσία: Επιφανίου.
- Νέος Δημοκράτης (1960), Τεύχη 1 - 17, Λευκωσία: Σταυρινίδης και Υιοί.
- Απαντα Μακαρίου
- Κληρίδης, Γ. (1988), *Η κατάθεσή μου. Τόμος Α'*, Λευκωσία: Εκδόσεις «Αλήθεια».
- Έκδοση Κ. Ε. ΑΚΕΛ (2014), *Πολιτικές αποφάσεις και Ψηφίσματα Συνεδρίων*, Λευκωσία: PRINTCO LTD.